

”SANOVAT MINUA HULLUKSI”

Hulluuden määrittäminen, merkityksellistyminen
ja nimeäminen Arto Paasilinnan *Ulvovassa myllärissä*

Jani Tanskanen
Kandidaatintutkielma
Ohjaaja: Anna Helle
Opponentti: Heini Rönkkö
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Kirjallisuus
Kevät 2014

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	1
1.2 Tutkimuskohde.....	3
1.3 Tutkimusongelma ja teoreettinen viitekehys.....	7
2 TAUSTATEORIA JA KÄSITTEET.....	10
2.1 Arkijärkesi kaikki heitä.....	10
2.2 Tutkimuksen suhde kulttuurintutkimukseen.....	12
2.3 Merkitysten, diskurssien ja konstruktioiden tutkimus.....	13
2.4 Konstruktioismi.....	16
3 "HULLU MIKÄ HULLU" - VAI HULLU, MIKÄ HULLU?.....	19
3.1 Määrittelemisen ja merkityksenannon ongelma.....	19
3.2 Kolme tapaa käsittää hulluus.....	21
3.2.1 Hulluus poikkeavuutena.....	22
3.2.2 Hulluus järjen puutteena tai vajavaisuutena.....	29
3.2.3 Hulluus mielisairautena.....	33
3.2.4 Merkitysryhmien päällekkäisyydet ja leikkausalueet.....	38
4 PÄÄTÄNTÖ.....	40
LÄHTEET.....	44

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Hulluus akateemisena tutkimusintressinä on nouseva trendi. Viime vuosina aiheesta on julkaistu Suomessa niin väitöskirjoja (esim. Kivimäki 2013a, Ahonen 2008), Tieto-Finlandia-palkittu tietokirja (Kivimäki 2013b), populaarikirjoja (esim. Hamilo 2011) kuin laajoja tiedekirjojakin (esim. Pietikäinen 2013). Suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa hulluus ei kuitenkaan ole vielä erityisen suosittu tutkimusaihe. Muualla maailmalla tilanne on toinen. Hulluus on kiinnostanut niinkin paljon, että aiheesta kiinnostuneet kirjallisuudentutkijat ovat perustaneet oman kansainvälisen Internet-sivustonsa *The Madness & Literature Network* (www.madnessandliterature.org).

Suomessa ainoa tietämäni hulluutta kirjallisuudessa käsittelevä väitöskirja on Saara Jäntin feminististä kulttuurintutkimusta edustava *Bringing Madness Home* (2012), joka ei edusta kirjallisuustieteen vaan englannin kielen oppiainetta. Artikkeleita ja pro gradu -töitä kirjallisuustieteen alalta on julkaistu: esim. Sallamaa 1997, Sihvo 1990 ja Helttunen 1986. Kansanedustajana ja runoilijana tunnettu psykiatri Claes Andersson (2008/2003) käsittelee pamflettissaan *Hulluudestamme ja hulluudestanne* myös kirjallisuutta. Suomen ulkopuolella julkaistuista kirjallisuustieteellisistä hulluustutkimuksista mainitsen teokset Feder (1983), Baker, Crawford, Brown, Lipsedge & Carter (2010) ja Huot (2003). Federin teos on eräänlainen historiikki ja tärkeä kontekstualisoija. Elokuvin kuvattua hulluutta on tutkinut Packer (2007; 2012). Kirjallisuus- ja kulttuuritieteiden ulkopuolella merkittävänä hulluutta käsittelevinä teoksina pidän teoksia Foucault (1988; 2009 – varhaisempi on väitöskirjan lyhennelmä, myöhempi koko väitöskirjan englanninnos), Porter (2000) ja Scull (2011).

Kulttuurinen, sosiaalinen ja historiallinen kiinnostus hulluutta kohtaan on virinnyt Michel Foucault'n ja antipsykiatrian myötä. Kirjallisuudessa kuvattua hulluutta on kuitenkin tarkasteltu jo kauan ennen tuota käännettä. Tarkastelehan jo esimerkiksi Sigmund Freud kirjallisten hahmojen psyykkisiä ongelmia,

joskaan Freud ei käsitellyt niinkään hulluja (jos hulluus ymmärretään mielisairaudeksi) kuin terapian tarpeessa olleita neurootikkoja ynnä muita. Esimerkiksi Hamletin kykenemättömyyden murhata setäänsä Freud (1999, 227) selittää Oidipus-kompleksilla: "Hamlet pystyy tekemään mitä vain, mutta ei kostamaan miehelle, joka on syrjäyttänyt hänen isänsä ja asettunut tämän paikalle hänen äitinsä viereen, miehelle, joka on toiminut juuri siten, kuin hänen oma torjuttu varhaistoiveensa edellyttäisi." Kuitenkin neurootikkoakin voi pitää hulluna; sana *hullu* ei merkitse vain mielisairasta vaan laajemmin ottaen jotenkin poikkeavaa. Tähän problematiikkaan palaan, ja tässä problematiikassa on oikeastaan koko tutkimukseni ydin.

Arto Paasilinnan romaani *Ulvova mylläri* (1981), jossa kuvattua hulluutta tarkastelen, ei ole aiemmin herättänyt kirjallisuudentutkijoissa huomiota – tai ainakaan teoksesta ei ole julkaistu tutkimuksia. Ylipäätään Paasilinnan tuotanto ei ole erityisemmin ollut kirjallisuudentutkimuksen kohteena. Sen sijaan käännöstieteet ja esimerkiksi romaaninen filologia ovat suunnanneet huomiota Paasilinnaan, myös *Ulvovaan mylläriin*. Esimerkiksi Lauri (2013) tarkastelee *Ulvovan myllärin* nominatiivialkuisten yhdyssubstantiivien vastineita Anne Colin du Terrailin käännöksessä ja Räsänen (2006) sekä Virtanen (2012) vertailevat kulttuurisidonnaisia reaalioita Paasilinna-käännöksissä. Yhtenä Suomen käännetyimmistä kirjailijoista Paasilinna on ollut varmasti sikälikin kiinnostava vertailevan tutkimuksen kohde, että kansainvälisestä tunnettuudestaan huolimatta kotimaan kirjallisuuspiireissä Paasilinna ei ole nauttinut arvostusta. Esimerkiksi Paasilinnan *Tohelosta suojelusenkelistä* käyttää *Parnasso* sellaisia ilmauksia kuin "oletusasetusten mukaista Paasilinnaa" (Rossi 2004, 72). Toisaalta sama *Parnasson* arvostelu antaa arvoa osalle kirjailijan tuotannosta ja juuri omalle tutkimuskohteelleni: "Paasilinna muuraa Rutjanlinnaansa. Kieltämättä linnan kaikki tiilet eivät ole tasalaatuisia. Muurissa on peruskiviä, kuten *Jäniksen vuosi* tai *Ulvova mylläri*, ja niiden rinnalla kakkoslaatua." (Rossi 2004, 73; lihavoinnit muutettu kurssiiviksi.)

Jos puhutaan suomalaisessa ympäristössä hulluudesta kirjallisuudessa, ei voi ohittaa *Ulvovaa mylläriä*. Vaikka Paasilinna ei ole kirjallisuuspiirien arvostama, hän on suuren yleisön saavuttaneena kirjailijana ohittamaton. Paasilinnan tuotanto on osaltaan vaikuttanut suomalaisiin lukijoihinsa ja luultavasti jopa käsitykseen suomalaisuudesta. *Ulvovan myllärin* takakansiteksti lupaa: ”Huttusesta kasvaa perisuomalaisen miehen kuva” (Paasilinna 1981, myöhemmin UM, takakansiteksti). Paasilinnaa on käännetty useille kielille, ja hänen töistään on tehty elokuva- ja näytelmäsovituksia. Myös *Ulvovan myllärin* on ohjannut elokuvaksi Jaakko Pakkasvirta (1982) heti romaanin ilmestymistä seuraavana vuonna, ja teoksen pohjalta on sovitettu useita näytelmiä.

Oletukseni mukaan *Ulvova mylläri* sekä kertoo hulluudesta muodostetuista käsityksistä että rakentaa osaltaan tiettyjä käsityksiä hulluudesta. Saman ajatuksen liitän toki kaikkeen kirjallisuuteen ja kaikkiin diskursseihin, joissa hulluudella on jokin rooli. *Ulvova mylläri* on kuitenkin suosionsa ja adaptatioidensa tähden erityisen merkittävä avainteos hulluutta tarkasteltaessa. Esimerkiksi Kalevi Seilosen kenties taiteellisesti ansioituneempi pienoisromaani *Metsäroisto* (1986) samalta vuosikymmeneltä ei marginaaliin jääneenä teoksena ole herättänyt suomalaisissa yhtä paljon keskustelua hulluudesta.¹

1.2 Tutkimuskohde

Olen yllä kirjoittanut Arto Paasilinnasta kirjailijana sekä *Ulvovan myllärin* suosiosta ja vaikutuksesta lukijoihinsa. Romaani on saavuttanut nopeasti eräänlaisen klassikkoaseman suomalaisena hulluuskuvausena. Se kannustaa samaan kysymyksenasetteluun kuin akateeminen hulluuskeskustelu: Mitä hulluus on? Mikä on hulluuden ja normaaliuden suhde? Miten hulluus nimetään? Miksi poikkeavia vainotaan? Korostan, että nämä kysymykset eivät ole tutkimukseni tutkimuskysymyksiä vaan osa Paasilinnan romaanin tematiikkaa. Se tiivistyy myös tutkielman nimeen sisällyttämässäni päähenkilön lauseessa: ”Sanovat minua hulluksi” (UM, 37).

¹ *Metsäroistosta* ja sen paranoidisesta asetelmasta ks. Joensuu 2014.

Ulvovan mylläri kieli kytkeytyy vernakulaariin eli standardoimattomaan kansankieleen, joskin standardoimattomasti puhuvat niin rahvas kuin lääkärit ja nimismiehetkin; juuri tämän aktuaaliseenkin kielenkäyttöön liittyvän huomion tähden ei enää puhuta kansankielestä vaan vernakulaarista. Romaanin kerronta on polyfonista ja suodattuu eli Gérard Genetten narratologista käsitettä lainatakseni fokalisoituu eri kyläläisten tai kyläläisjoukkojen kautta kytkeytyen eniten päähenkilön eli Gunnar Huttusen tajuntaan ja havaintoihin. Kertoja ei itse ota kantaa tapahtumiin vaan antaa arvonannon ja siten myös tarkastelemani merkityksellistymisen tapahtua fokalisoinneissa ja repliikeissä. Siten *Ulvovan mylläri* kerronnassa voi nähdä jotain samaa kuin Leevi and the Leavings -yhtyeen sanoituksissa, joissa niin ikään kuulijan on itse muodostettava se käsitys, että kuvatun henkilön ajattelutavoissa on jotain erikoista.² Muutoinkin yhtyeen sanoituksissa on samanlainen satiirinen ja tragikoominen vire kuin Paasilinnan tyyliässä.

Ulvova mylläri sijoittuu sotien jälkeiseen peräpohjalaiseen kylään. Yhteisö elää maaseudulla ja metsissä agraariajan murroskaudella. Pitäjässä on kauppa, pankki, kirkko, mylly, tiloja ja asumuksia. Hetken ajan romaani sijoittuu Oulun mielisairaalaan. Romaanin alussa Gunnar Huttunen muuttaa mainittuun kylään ja ostaa Suukosken vanhan huonokuntoisen myllyn. Myllyn yhteydessä olevan pärehöylän hän huoltaa, ja pian pitäjän talot katetaan Huttusen höyläämillä päreillä. Kyläläiset arvostavat hänen työtään mutta paheksuvat Huttusen erikoista tapaa ulvoa suden tavoin. Lisäksi myllärissä on sekin erikoinen piirre, että hän matkii eläimiä ja muita kyläläisiä (UM, 10). Toisinaan Huttunen on myös masentunut (UM, 9). Silloin hän ei tule toimeen muiden, ei edes asiakkaidensa, kanssa: ”Hän [-] saattoi ärähtää ihmisille ilman syytä, hänen hermonsä olivat kireällä” (UM, 10).

Mylläri Huttusta aletaan pitää hulluna (UM, 11). Masennuskaudet, ulvonta ja eläinten matkiminen riittävät perusteiksi. Eniten keskustelua herättävät ulvonta ja matkimiset. Kun Huttusen ulvonta pitää joskus koko kylää öisin

2 Tästä huomiosta olen kiitollisuudenvelassa Ritva-Liina Katajalle.

valveilla, alkavat kyläläiset ja viranomaiset moittia häntä. Ikävänä välikohtauksena pidetään myös tapausta, jossa Huttunen on dynamiitilla myllynsä tulvalta pelastettuaan heittänyt räjähdyspanoksen jäiseen jokeen häntä katsomaan tulleiden kyläläisten eteen – ensin kurkea näyteltyään (UM, 16). Moitteet saavat Huttusen kimpaantumaan, ja hän alkaa käyttäytyä arvaamattomasti ikään kuin tosihullun elkein. Hän muun muassa heittää kauppiaas Tervolan puntarin kairoon kauppiiaan häntä läksytettyä (UM, 27). Lopulta ymmärrystä löytyy vain poliisi Portimolta ja Huttusen rakastamalta kerhoneuvoja Sanelma Käyrämöltä. Käyrämö myy siemeniä kyläläisille ja opastaa viljelemään vihanneksia (UM, 19). Huttunen rakastuu Käyrämöön välittömästi tämän tavattuaan ja ostaa siemenet ilmeisesti vain päästääkseen suloisen tytön kanssa uudestaan tekemisiin (UM, 23).

Sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Vittavaara varoittaa Huttusta: ”Kuinka sen nyt sanoisi... niin monet kuntalaiset ovat valittaneet sinusta. Sinun pitäisi lopettaa tykkänään kaikkalainen ulvominen ja muu hulluttelu.” (UM, 41.) Hän uhkaa mielisairaalla (UM, 43). Kylän lääkäriltä Huttunen saa tabletteja, joiden valmistaminen on jo kielletty (UM, 58–59). Noita lääkkeitä hän ottaa liikaa ja alkaa käyttäytyä entistäkin oudommin (UM, 62). Hän pyöräilee kirkonkylän läpi ja ”vieraili melkein joka talossa, herätti ihmiset, tervehti, puhui, lauloi, ulvoi, paiskoi ovia ja potki seiniä” (UM, 64). Poliisi Portimo joutuu vangitsemaan Huttusen ja kuljettaa hänet hevoscärryillä putkaan. Matkalla Ervinen pysäyttää kärryt ja antaa diagnoosinsa: ”Hullu mikä hullu” (UM, 66). Hän kertoo kirjoittavansa paperit mielisairaalaan ja muiden huomaamatta ottaa Huttusen lääkepullon takaisin itselleen. Näin ei voi selvittää, että hulluttelu johtui itse asiassa hänen hoitovirheestään.

Gunnar Huttunen lähetetään Oulun mielisairaalaan. Sairaala kuvataan – kirjallisuudessa tyypilliseen tapaan – ahdistavaksi laitokseksi, joka ennemmin saa hulluksi kuin hoitaa hulluja: ”Huttunen ajatteli että tällaisessa paikassa mies kyllä tulee hulluksi jos ei pian pääse pois. [--] Mitä tällainen makaaminen

hyödytti? Paransiko tämä vankeus ketään?” (UM, 70–71.)³ Huttunen kuitenkin karkaa vankilasta hullua esittävän tervejärkisen huonetoverinsa avulla. Liikemies Happonen on aikoinaan esittänyt hullua päästäkseen sodasta ja odottaa mielisairaalassa rikoksen vanhenemista.⁴

Karannut mylläri palaa kylään, muttei elo oikein onnistu, kun kaupassakaan ei suostuta karkurille mitään myymään. Lopulta Huttunen joutuu piileksimään metsissä. Alkaa romaanin toinen osa: ”Erakkojahti.” Ulkopuolisuu- den teema kuvastuu hyvin jo ensimmäisestä kappaleesta: ”Hänet oli erotettu ja hän oli eronnut ihmisten joukosta. Kukaties kuinka kauan hänen oli pysyteltävä ihmiskylien ulkopuolella.” (UM, 111.) Sanelma Käyrämö ja alkoholisoitunut salaviinaa polttava posteljooni Piittisjärvi auttavat Huttusta. Jälkimmäinen kantaa tälle sanomalehteä ja välittää rakkauskirjeet Huttusen ja Käyrämön välillä. Nimismies ja kyläläiset koettavat jatkuvasti löytää ja vangita Huttusen lähettääkseen hänet takaisin mielisairaalaan. Hänet tahdotaan jopa tappa. Nimismies toteaa: ”Noin epävirallisesti... oikeastaan sen Huttusen voisi ampua heti kun se saadaan näköksälle” (UM, 221). Huttunen näyttäytyy suurena uhkana kylän turvallisuudelle.

Edes maaherran värväämät sotilaat eivät saa taitavaa ja sisukasta Huttusta kiinni. Huttusesta todella kasvaa romaanin takakansitekstin lupauksen mukaisesti ”perisuomalaisen miehen kuva”, ainakin jos perisuomalaisuus ymmärretään periksiantamattomuutena ja sisukkuutena. Kuitenkin lopulta Huttunen vangitaan viekkauteen turvautumalla. Huttunen lähetetään mielisairaalaan

3 Pietikäinen (2013, 143) vihjaa, että mielisairaala on totuttu mieltämään ankeana ”Foucault'ta seuraillen”. Kielteisten mielikuviemme kiteymäksi Pietikäinen nostaa elokuvan *Yksi lensi yli käenpesän* (1975). Pietikäinen kuitenkin sivuuttaa aiemmat esimerkit kirjallisuudesta ja elokuvista. Benjamin Christensenin elokuva *Noita (Häxan, 1922)* päättyy jo 39 vuotta ennen Foucault'n väitöskirjaa (1961) noitavainojen ja mielisairaalahoidon rinnastukseen. Kirkon sijaan hysterikot joutuvat lain kanssa ongelmiin: ”Stackars lilla hysteriska häxa, under medeltiden kom du i konflikt med kyrkan. Nu blir sammanstötningen med de borgerliga lagarna.” (*Häxan*, väliteksti ajalla 1:38:51.)

4 Teeskennelty hulluus on ikivanha keino jonkin asian saavuttamiseksi tai välttämiseksi niin aktuaalisessa todellisuudessa kuin kirjallisuudessakin. *Raamatussakin* kuningas Daavid suojautuu pahamaineiselta kuningas Akisilta teeskentelemällä hullua (1. Sam. 21: 14–16). Sittemmin kuuluisia teeskentelyjä on kuvattu muun muassa Shakespearen *Hamletissa* ja Poen novellissa ”Kultakuoriainen” (*The Gold Bug*).

saattajanaan poliisi Portimo. Portimo ei kuitenkaan tahdo viedä ystävänsä; he molemmat katoavat (UM, 234). Lopun allegoriassa myös Portimon koira karkaa metsiin ja alkaa terrorisoida kylää suden kanssa. Susi ja koira saavat kyläläiset kaipaamaan Huttusta, joka sentään oli inhimillisempi. Romaani päättyy repliikkiin: ”Jotenki se Huttunen ulvoskeli luonnollisemmalla äänellä” (UM, 236).

1.3 Tutkimusongelma ja teoreettinen viitekehys

Tutkimuskysymykseni on muotoiltavissa seuraavanlaisesti: Kuinka hulluus nimetään, määritellään ja merkityksellistetään Arto Paasilinnan *Ulvovassa mylärissä*? Tämän kysymyksen voi oikeastaan ymmärtää kahdella eri tavalla: 1) Kuinka nimeäminen, määrittelemine ja merkityksellistymine romaanin kuvaamassa maailmassa *tapahtuu*? 2) Mitä hullun nimet, määritelmät ja merkitykset romaanissa sisältävät eli mitä romaanin maailmassa ja romaania luettaessa pidetään hulluutena? Tässä tutkimuksessa painotan jälkimmäistä kysymystä.

Tehtäköön väärinkäsitysten välttämiseksi eräs seikka selväksi: En väitä, että hulluus olisi vain mielipidekysymys. Karkea rinnastus aritmeettiseen matematiikkaan saattaa selventää epäilijöiden ajatuksia: voisin tutkia myös koulu-laisten yhteenlaskuja, jolloin joku koululainen voisi käsittää että $2+2=5$ ilman että todellinen summaus $2+2=4$ menettäisi totuusarvoaan. Hulluuden *idean* tai *käsitteen* tai *luokan* tarkasteleminen ei tarkoita sitä, ettei aktuaalisessa todellisuudessa voisi esiintyä sellaista todellista ja biologiaan palautuvaa ilmiötä kuin hulluus tai mielisairaus (vrt. Hacking 2009). Toisaalta on luultavasti myös paljon sellaista hulluutta, joka on vain nimettyä eikä palaudu biologiaan – tätä antipsykiatria on pitänyt esillä.⁵ Lisäksi rinnastukseeni liittyen on todettava,

5 Kärkevimmillään antipsykiatrit ovat kieltäneet kaiken mielisairauden biologisen perustan. Näin on tehnyt vaikutusvaltaisimmin Thomas Szasz (1987/1961). Tämä tutkimus ja tutkimuksen taustateoria konstruktionismi ei edusta antipsykiatria eikä varsinkaan sen äärimuotoa, vaikka esimerkiksi Pietikäisen (2013, 17) muotoilu vaikuttaa niin implikoivan: ”Kärkevät sosiaalikonstruktionistit näkevät todellisuudesta vain yhden puolen hylätessään ne 'luonnon asiat', jotka ilmenevät mielisairaudessa ja joita voidaan tieteellisesti kuvata, joskaan ei välttämättä selittää.” Pietikäinen (2013, 16) itse sanoutuu irti ympäristödeterministisestä selitysmallista ja toteaa ihmisen olevan ”paitsi kulttuurinen myös biologinen eläin”. Itse ajattelen Pietikäisen tavoin, ja samansuuntaisena näyttäytyy nykypsykologian ihmiskäsitys (ks. Keltikangas-Järvinen 2006).

ettei toki matematiikankaan filosofian piirissä ole yksimielisyyttä matemaattisten objektien olemassaolosta (Hacking 2009, 72–74; Pekonen 2000) ja että toisenlaiset metrumit laskevat summan $2+2$ toisin kuin totutusti.

Tutkimusongelmaani liittyy tiettyä problematiikkaa. Ensinnäkin tutkimusta voi kritisoida siitä, että soveltan kaunokirjalliseen maailmaan aktuaalisen maailman ehtoja (oletan hulluuden nimeämisen tapahtuvan romaanissa jotta-kuinkin samoin kuin aktuaalisessa yhteiskunnassa). Jos Teräsmies voi lennollaan kumota luonnonlait painovoiman osalta, ovatko yhteiskunnallisetkaan ”lainalaisuudet” kirjallisuudessa samat kuin maailmassa? Tässä tutkimuksessa tiedostan ongelman ja vastaan siihen: fiktio ei ole kovin kaukana aktuaalisesta maailmasta, ja fiktiiviset yhteiskunnat kertovat jotain todellisestakin yhteiskunnasta. Jo filosofi René Descartes kuvasi taiteilijan riippuvuutta maailmasta: ”Sillä edes silloin, kun itse maalaritkin koettavat keksiä mitä omituisimpia seireenejä ja satyyreja, he eivät voi antaa niille kaikin puolin uutta luontoa, vaan he ainoastaan sekoittavat eri eläinten jäseniä” (Descartes 2002, 33–34).⁶ Paasilinnan *Ulvovan mylläri* osalta kytkös maailmaan tai todellisuuteen on erityisen selvä. *Ulvova mylläri* ei ole teoksena kokeellinen, eikä se edusta fantasiaa vaan satiirisesta lajistaan huolimatta pyrkii perinteiseen realistiseen kerontaan.

Toinen ja tutkimusongelmani kannalta haastavampi ongelma liittyy merkityksiin. Tutkin merkityksellistymistä eli merkityksenmuodostumista romaanissa, jonka itsensä merkityksenmuodostuminen on problematisoitavissa. Tarkoitan tätä: sen lisäksi, että romaanin kuvaamassa maailmassa merkityksellistään, täytyy itse romaanikin merkityksellistää lukuprosessin yhteydessä. Olen siis tekemisissä kaksinkertaisen merkityksen kanssa. Jos merkitys voidaan rinnastaa representaatioon, käsittelen representaation representaatiota. Tämän tason ongelmaan en voi tarjota yksinkertaista ja kyllin vähän tilaa vievää ratkaisua, vaan kysymys on jätettävä muissa metateoreettisemmissä yhteyksissä käsiteltäväksi.

⁶ Myöhemmin esimerkiksi David Novitz (1987) Markus Lammenranta (1989) ovat esittäneet, että fiktio opettaa aktuaalisesta todellisuudesta.

Pääpiirteissään tutkimukseni kytkeytyy eräisiin kulttuurintutkimuksen tai tarkemmin kulttuurisen tekstintutkimuksen juonteisiin, mutten hyväksy kaikkia kulttuurintutkimuksen taustaoletuksia, kuten myöhäismodernin teoriaa tai ajatusta kirjallisuuden kaanoneiden purkamisen välttämättömyydestä. Tutkimukseni on saanut virikkeitä myös kulttuurisen terveyden tutkimuksesta ja *medical humanities* -alasta, joita Turun yliopiston Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikkö on ansiokkaasti edustanut. Toistaiseksi alan ainoa suomenkielinen yleisesitys on *Terveyttä kulttuurin ehdoilla* (Honkasalo & Salmi 2012). Kulttuurisen terveyden tutkimus tarkastelee terveyttä ja sairautta kulttuurisina ilmiöinä ja pyrkii tieteidenväliseen dialogiin. Lääketieteen, humanististen alojen, filosofian ja yhteiskuntatieteiden vuoropuhelu on paitsi mahdollista myös tärkeää sairauden ja terveyden kysymyksiä selvitettäessä. Tähän keskusteluun myös oma tutkimukseni pyrkii osallistumaan, joskin tarkastelemassani hulluudessa on kyse laajemmasta ilmiöstä kuin pelkistä mielenterveyden ongelmista. Seuraavassa luvussa käsitelen laajemmin tutkimuksen teoreettisia kytkentöjä.

2 TAUSTATEORIA JA KÄSITTEET

2.1 Arkijärkesi kaikki heitä

David Carteria seuraten kaiken toimintamme taustalla on teorioita. Nuo teorit voivat olla joko tiedostettuja ja eksplikoituja tai tiedostamattomia ja implisiittisiä. Edellisiä voi kutsua eläviksi ja jälkimmäisiä kuolleiksi teorioiksi. (Carter 2006, 13.) Tutkimustyössä on luovuttava arjen kuolleista teorioista tai vähintäänkin tultava niistä tietoiseksi, saatava ne eloon. Tutkimus ei voi ottaa asioita sellaisinaan, vaan on kyseenalaistettava luonnollisena näyttäytyvä ja annettuna otettu. Mikko Lehtonen (2000, 20) avaa ajatusta:

Kun kuulemme sellaisia lausahduksia kuin ”Sanomattakin on selvää” tai ”Jo lapsikin tietää, että”, on kaikki syy höristää korviaan ja olla tavallistakin valppaampi, sillä mikään ei ole niin epäilyttävää kuin ”terve järki”. [--] Monet tämän päivän itsestänselvyyksistä ovat huomispäivälle mitä luultavimmin merkkejä barbariasta. ”Terveestä järjestä” puhuttaessa on terveellistä muistaa, että siitä ei tosiaankaan ole kovin kauaa, kun ”terve järki” käski kurittaa lapsia ruumiillisesti, komensi nuoret pidättäytymään itsetyydytyksestä ja paimensi naiset nyrkin ja hellan väliin.

”Terve järki” tai arkijärki näyttäytyy siis tässä historiallisesti muotoutuvana luutuneiden asenteiden ja luonnollistumien asettajana, joka kokee kyseenalaistamisen ja teoreettisen tarkastelun uhkaksi olemassaololleen. Toki arkijärkeä on mahdollista lähestyä myös suopeammin filosofi G. E. Mooren tavoin, mutta tässä rajoittaudun arkijärjen kriittiseen käsitteellistykseen.⁷

Kun tutkitaan, arkinen ”terve järki” hylätään yleensä koulukunnista ja tieteenaloista riippumatta. Onkin ehkä hieman erikoista, että joskus luodaan suuria kuiluja fyysikoiden ja konstruktionististen kulttuurintutkijoiden välille, vaikka yhtä lailla kumpienkin piirissä pyritään osoittamaan, ettei kaikki ole sitä miltä välittömästi näyttää. Mistäpä muusta maakeskisen maailmankuvan hyl-

⁷ Arkijärjestä ja sen eri hahmotustavoista ks. esim. Holthoon & Olson (1987).

käämisessä oli kyse kuin sosiaalisesti muodostuneen konstruktion esiin nostamisesta – vuosisatoja ennen sosiaalista konstruktionismia? Tai mitäpä muutaakaan kosmologi Kari Enqvist kyseenalaistaa kuin itsestäänselvyyksinä pidettyjä asioita? Silti ”terveen järjen” kritiikki leimaa aivan erityisesti kulttuurintutkimusta ja sosiaalista konstruktionismia, joissa erityishuomiota kiinnitetään itsestäänselvyyksinä pidettyihin asioihin.

Myös tässä tutkimuksessa tarkasteltavaan hulluuteen ”terve järki” liittää kosolti tiettyjä kyseenalaistamattomuuksia: hullut voivat näyttäytyä vaarallisina, järjettöminä ja niin edelleen. Tutkimuksen on suhtauduttava tällaisiin luonnollistumiin kriittisesti, mutta toisaalta itsetarkoituksellista poleemisuutta ja toisinajattelumista on vältettävä. Hulluuden romantisointi ja ihannointi ei ole hulluuden negatiivista valottamista mielekkäämpi vaihtoehto. Kirjallisuuden tutkijan on myös muistettava, ettei hulluudessa ole kyse vain fiktiivisistä teksteistä vaan todellisia ihmisiä koskettavasta ilmiöstä.

Vielä on todettava, ettei luonnollistuneiden tai luonnollistettujen asioiden kyseenalaistaminen tarkoita luonnosta vieraantumista. On aivan mahdollista kyseenalaistaa luonnollistumia ja samanaikaisesti kritisoida luonnosta vieraantumista. Luontoon vetoamista on kyllä varottava, sillä tuollaisissa puheissa vain harvoin tarkoitetaan luontoa itseään. Useammin on kyse jonkin normin tai tavan sopimuksenvaraisuuden eli sen yhteiskunnallisen ja historiallisen taustan poissulkemisesta, niin kuin Roland Barthes (1994, 17) on huomionut: ”En toisin sanoen kestänyt katsoa, kuinka luonto ja historia aina sekoitetaan keskenään, kun meille kerrotaan nykyisyydestämme.” Silti on aivan aiheellista pohtia, olisiko kaupungistuneen nykyihmisenkin syytä osata sytyttää nuotio tai kalastaa itse ravintonsa. Luonnollistua voi myös luonnosta pois päin.⁸

8 Olen tietoinen luonnon ja kulttuurin dikotomian problematiikasta, ja metateoreettisemmissa yhteyksissä olisikin syytä tarkastella luonnollistamiskritiikkejä esimerkiksi Bruno Latourin (2006) hybridistä näkökulmista käsin.

2.2 Tutkimuksen suhde kulttuurintutkimukseen

Tutkimukseni edustaa kulttuurintutkimusta tietyin varauksin. Suomen tunnetuimmat kulttuurintutkijat – tarkoitan Mikko Lehosta, Juha Herkmania ja Pentti Alasuutaria – ovat paikoin varsin kaukana omasta ajattelustani. Tässä en kuitenkaan tilan puutteen tähden voi eritellä sitä, mihin en kulttuurintutkimuksessa ja erityisesti suomalaisessa kulttuurintutkimuksessa sitoudu, vaan esittelen tutkimukseni yhteydet kulttuurintutkimukseen.

Syitä tutkimukseni kulttuurintutkimuksellisiin juonteisiin on kaksi: Kiinnostukseni diskursseja ja merkityksiä kohtaan kytkee minut tahtomattanikin kulttuurintutkimuksen intresseihin. Lehtonen (1991, 105) jopa kutsuu kulttuurintutkimusta toiselta nimeltään diskurssiteoriaksi. On rehellisempää myöntää edustavansa kulttuurintutkimusta kuin väittää olevansa sitä harjoittamatta, vaikka ilmiselvästi kytkeytyy paradigman intresseihin ja metodiikkaan.⁹ Toiseksi on kenties parempi kritisoida kulttuurintutkimuksen tiettyjä piirteitä kulttuurintutkimuksen sisältä käsin kuin ulkopuolelta.

Tarkemmin ilmaisten tutkimukseni kytkeytyy kulttuuriseen tekstintutkimukseen, johon Lehtosen (1998, 34) mukaan kulttuurintutkimus 1990-luvulla pitkälti samastui. Lehtosesta (1998, 35) olisi kuitenkin syytä ”päästä käsiksi kulttuurintutkimuksellisesti paitsi tekstuaalisiin myös ei-tekstuaalisiin käytänteisiin (esimerkiksi median vaikutuksiin lukijoiden, katsojien ja kuulijoiden arkielämässä)”. Tämän tutkimuksen yhteydessä olen jo johdannossa artikuloinut oletukseni siitä, että tutkimani romaani on vaikuttanut lukijoidensa hulluuskäsityksiin, mutta en kuitenkaan edusta empiiristä *reader-response*-tutkimusta. En pidä kyselytutkimuksia mielekkäinä tutkimuksen muotoina, sillä niissä tarkastellaan luennan artikulaatiota, ei itse luentaa. Tässä tutkimuksessa siis pysyttäydyn Paasilinnan tekstissä mutta kytken sen myös laajempiin kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin huomioihin.

⁹ Merkitysten roolista kulttuurintutkimuksessa ks. Barker 2000, 66–95.

Kulttuurintutkimus tavataan palauttaa Englannissa 1950-luvulla alkaneeseen tutkimussuuntaan, joka reagoi ajan poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen (Koskela & Rojola 1997, 166). Kuitenkaan kulttuurintutkimus ei ole ollut erityisen selvärajaisten suuntaus tai alue, mikä on itse asiassa kuulunut kulttuurintutkimuksen omaan profiloitumiseen. Esimerkiksi Lehtonen (1994) kirjoittaa: ”Kulttuurintutkimus ei ole yksi muodostuma, vaan monia.” Muutoinkin kulttuurintutkimukseen on kuulunut vahvasti ajatus juuri moneudesta, esimerkiksi merkitysten ja teorioiden moneudesta. Joskus moneus on johtanut myös keskenään ristiriitaisten teorioiden yhdistelemiseen. Toisaalta tietty yhdenmukaisuus on kuulunut kulttuurintutkijoiden poliittiseen ajatteluun. Vaikka kulttuurintutkimus ei ole sitoutunut ”kamppailemaan jonkin yhden asian, liikkeen tai poliittisen puolueen puolesta” (Taira 2004, 116–117), ei sen piirissä esiinny juuri muunlaista kuin vasemmistolaisesti väritynyttä poliittista ajattelua. Kiinnostavaa olisi nähdä myös oikeistolaisesti orientoitunutta poliittista kirjallisuuden- tai kulttuurintutkimusta, mutten itse voisi edustaa tuollaista tutkimusta muutoin kuin teennäisesti.

Seuraavaksi pohjustan enemmän sitä kulttuurintutkimuksen teoriaa ja käsitteistöä, josta tutkimukseni ammentaa.

2.3 Merkitysten, diskurssien ja konstruktioiden tutkimus

Kun tarkastelen hulluuden määrittymistä, merkityksellistymistä ja nimeämistä, tarkastelen hulluuden konstruoinnista. Ajatus hulluuden konstruoinnista liittyy sosiaalisen konstruktionismin traditioon. Keskeinen ajatus tuossa traditiossa on se, että kielenkäyttö ei vain heijasta ja kuvaa maailmaa vaan myös luo ja rakentaa sitä (tai tarkemmin sanoen kokemusta ja ymmärrystä siitä). Tämä ajatus on omaksuttu myös kielitieteen piirissä harjoitettavaan diskurssintutkimukseen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Kuten todettu, myös kulttuurintutkimuksessa diskursseilla on keskeinen sija.

Diskurssin voi lyhyesti määritellä puhetavaksi ja -käytännöksi, joka merkityksellistää eli antaa merkityksiä ja konstruoi tai tuottaa käsityksiämme todellisuudesta. Merkitys puolestaan on *MOT Kielitoimiston sanakirjan* mukaan se, mitä jokin tarkoittaa, ilmaisee, esittää tai symboloi. Merkitystä ei tule sekoittaa määritelmään, joka sanakirjan mukaan on ”käsitteen olennaisten ominaisuuksien lyhyt, tarkka kielellinen kuvaus”. Määritelmä ei ikinä esitä tyhjentävästi merkitystä. Merkitys on jotain laajempaa. Tutkimuksessani pureudun juuri merkityksiin ja määritelmiin, myös diskursseihin. Sosiaalisen konstruktio- nismien taustajallisuutena pidän klassikkoa Berger & Luckman (1998) sekä kriit- tisempää katsausta Hacking (2009). Käsitykseni diskurssista pohjautuu teok- seen Foucault (2005), jossa diskurssi ”tarkoittaa samasta muotoutumisjärjestel- mästä peräisin olevien lausumien kokonaisuutta” (mt., 143). Eri muotoutumis- järjestelmät merkityksellistävät eri tavoin.¹⁰

Merkitykselle antamani *MOT Kielitoimiston sanakirjan* määritelmä on kovin tiivis ja arkinen sekä kehämäisyydessään ongelmallinen eikä tuo esiin merkityksen käsitteen filosofista problematiikkaa (aiheesta ks. esim. Heinämaa 1994; Raatikainen 1997). Tässä ei ole tilaa syventyä merkityksen käsitteeseen ja sen historiaan, mutta on syytä todeta, että kun tarkastelen hulluutta, käsittelen enemmän kansanomaisia arkikielen merkityksiä kuin tieteellisiä määritelmiä, joskin tulen maininneeksi myös keskeisimpiä hulluuden tieteellisiä ja filosofisia selitysmalleja. Merkitys palautuu kielen todelliseen käyttöön eikä filosofien tai tiedemiesten määritelmiin. Tämä ajatus on keskeinen osa konstruktio- nismia, kuten voimme huomata *Todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta*:

Todellisuutta koskevat teoreettiset muotoilut, olivatpa ne tieteellisiä, filosofisia tai vaikkapa mytologisia, eivät ammenna tyhjiin sitä, mikä on ”todellista” yhteisön jäsenille. Tämän vuoksi tiedonsosiologian tulee ensisijaisesti tutkia sitä, minkä ihmiset ”tietävät” olevan ”todellista” jokapäiväisessä, ei-teoreettisessa tai esiteoreettisessa elämässään. Arkitiedon, ei aatteiden, pitää olla tiedonsosiologian

¹⁰ Foucault (2005) välttää esittämästä lopullista diskurssin määritelmää, mutta lainaamani diskurssin kuvaus on useista Foucault'n esittämistä kuvauksista täsmällisin ja ainoa, joka Foucault'n (mt., 143) mukaan ”voidaan vakiinnuttaa”.

keskeinen tutkimuskohde. Juuri tästä tiedosta muodostuu se merkityskudos, joka on kaikkien yhteiskuntien olemassaolon edellytys. (Berger & Luckman 2002, 25.)

Lisäksi merkityksen palautuminen kielenkäyttöön tuli ennen fenomenologista tiedonsosiologiaa lausuttua Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofiassa: "Sanan merkitys on sen käyttö kielessä" (Wittgenstein 1981/1945, 49).¹¹ Tuota kielenkäyttöä esiintyy paitsi arkikeskusteluissa myös kirjallisuudessa ja muissa kulttuurisissa teksteissä, kuten elokuvissa. Kirjallisuus vaikuttaakin olennaisesti siihen, kuinka hulluus merkityksellistetään. Meistä useimmille hulluus ainakin mielisairautena ymmärrettynä on varmasti tutumpaa fiktiosta kuin aktuaalisesta todellisuudesta. Siksi fiktiivisten hulluuskuvausten tarkastelu on tärkeää. Lisäksi on huomattava, että samalla kun kirjallisuus merkityksellistää hulluutta, se kuitenkin myös ilmentää jo olemassa olevia hulluuskäsityksiä. Edellisessä tapauksessa hulluus tai ymmärrys hulluudesta syntyy kirjallisuuden kautta. Jälkimmäisessä tapauksessa käsitys hulluudesta voi jo hyvin, ennen kuin se tekstiin liitetään – oli liittäjänä sitten tekijä tai lukija. Kirjallisuus siis on sekä hulluuden kuva että rakentaja. Tämä pätee kieleen yleensäkin, kuten yllä on tullut ilmi.¹²

Olen yllä määritellyt merkityksen, määritelmän ja diskurssin käsitteet. Toistan vielä, että diskurssi *merkityksellistää* eli muodostaa merkityksiä; samalla kyse on konstruoinnista. Tutkimukseni nimeen olen kuitenkin valinnut passiivisemman sanan *merkityksellistyminen*, joka eroaa *merkityksellistämisestä*. Tämä ei tarkoita sitä, etten käsitteisi merkityksellistämistä. Nähdäkseni merki-

11 "Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache" (Wittgenstein 1980, 41).

12 Berger ja Luckman (2002) kirjoittavat *eksternalisaatiosta* eli ulkoistamisesta ja *internalisaatiosta* eli sisäistämisestä. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen on eksternalisaatiota, ja rakentuneen todellisuuden omaksuminen yksilön omaksi todellisuudeksi on internalisaatiota. Näitä käsitteitä voi soveltaa myös kirjallisuuteen ja diskurssiin. Ne yhtäältä rakentavat ja tuottavat merkityksiä (eksternalisaatio) ja toisaalta omaksuvat niitä (internalisaatio). Edelleen kirjallisuuden lukija omaksuu kirjallisuuden välittämiä merkityksiä (internalisaatio) ja osallistuu siten merkitysten tuottamisen ja ylläpitämisen prosessiin (eksternalisaatio). Lukemiseen liittyvällä internalisaatiolla en toki tarkoita sitä, että lukijat ottaisivat passiivisesti *kaiken* annettuna ja sellaisenaan.

tyksellistyminen olisi mahdotonta ilman merkityksellistämistä. Toisin sanoen merkityksen muodostuminen vaatii merkityksellistäjän tai joukon merkityksellistäjiä. Tämän kaiken lausuminen ei toivon mukaan näyttäydy saivarteluna vaan pyrkimyksenä selkeyteen ja johdonmukaisuuteen. Yhtä lailla on triviaalisti lausuttava se, että tutkimukseni nimessä esiintyvä *määrittäminen* tarkoittaa määritelmien esittämistä. Tarkastelen siis sitä, millaisia hulluuden määritelmiä *Ulvovassa myllärissä* esitetään – sen lisäksi, että tarkastelen merkityksiä eli laajempaa ilmiötä. Lisäksi tutkimukseni nimeen sisältyy vielä *nimeäminen*, joka eroaa määrittelemisestä siten, että nimettäessä ei yleensä esitetä määritelmää vaan ainoastaan liitetään jokin nimi johonkuhun tai johonkin. Kun jotakuta nimitetään hulluksi tai sekopääksi tai kaheliksi, ei yleensä seuraa määritelmää siitä, mitä sanoilla tarkoitetaan.

Kuvaan vielä yksinkertaisen esimerkin avulla määrittämisen, merkityksellistämisen ja nimeämisen eroja. Erään tietyn jalokiven voi *nimetä* rubiiniksi, *määritellä* korundin eli erään mineraalin punaiseksi muunnokseksi (*MOT Kielitoimiston sanakirja*), ja tuon kiven sekä sitä kuvaavan sanan *merkityksiä* voi liittää esimerkiksi hohdokkuuteen ja kuninkaallisuuteen tai Afrikan tähti-peliin.

2.4 Konstruktionismi

Wellek ja Warren (1969, 131), jotka ovat uuskritiikin klassikoita, kehuvat ehkä hieman yllättäen sosiaalisen konstruktionismin taustalla olevaa tiedon sosiologiaa (oikeastaan tiedon sosiologia on sosiaalisen konstruktionismin yläkäsite) mutta pitävät sitä kelvottomana lähtökohtana kirjallisuudentutkimukselle: ”Tiedon sosiologia ei pysty, niin kuin ei pysty irrationaaliin lähtökohtiin perustuva marxismikaan, luomaan rationaalista perustaa estetiikalle eikä näin ollen liioin kritiikille tai arvottamiselle. Tämä pätee luonnollisesti kaikkiin metodeihin, jotka lähestyvät kirjallisuutta ulkoapäin.” Wellekin ja Warrenin kritiikin jälkeen kuitenkin juuri konstruktionismi on noussut nykyisessä kirjallisuuden-

tutkimuksessa merkittäväksi taustatekijäksi. Konstruktionismia ei kuitenkaan teoriana useinkaan tunneta riittävän hyvin. Konstruktionismi on omaksuttu ikään kuin annettuna, vaikka konstruktionistit vastustavat juuri annetun ymmärtämistä itsestäänselvyytensä. Esimerkiksi konstruktionismin fenomenologista taustaa ei ilmeisesti useinkaan tiedosteta.¹³ Konstruktionismi saatetaan jopa virheellisesti nimetä konstruktivismiksi, joka oikeastaan on lähestulkoon konstruktionismin vastakohta (Aittola 2012, 61; 71-72).¹⁴

Sosiaalinen konstruktionismi on omaksuttu erityisesti kulttuurintutkimuksen piirissä osaksi sen paradigmaa. Esimerkiksi Alasuutarin (2007, 24) mukaan kulttuurintutkimus ja oikeastaan koko laadullinen tutkimus ammentavat konstruktionismista. Urpo Kovalan suullisen esitelmän (20.11.2013) mukaan vain konstruktionismi yhdistää kulttuurintutkimusta, joka muutoin korostaa teoreettista moneutta yhden yhdenmukaisen teoriapohjan sijaan. Juuri konstruktionistinen vire tämänkin tutkimuksen kulttuurintutkimukseen yhdistää, mutta en ota konstruktionismia annettuna vaan valitsen sen tietoisesti taustateoriaksi. Pyrin välttämään tietyt konstruktionismiin liittyvät väärinkäsitykset, riskitekijät ja sudenkuopat, joista Hacking (2009) kirjoittaa.

Esittelen konstruktionismin vain lyhyesti. Kielenkäytön ajatellaan rakentavan eli konstruoivan tulkintaamme tai ymmärrystämme maailmasta. Merkitykset ovat historiallisesti ja sosiaalisesti muodostuneita, muttei arkiajattelussa tuota merkitysten taustaa hahmoteta. Näin rakentuneista asioista tulee itsestäänselvyksiä, niiden rakentumista ei tule ajatelleeksi. Siksi konstruktionismi kiinnittää huomiota juuri itsestäänselvyyksiksi muodostuneisiin asioihin. Jos jokin asia ei ole itsestäänselvyys vaan ilmiselvästi sopimuksenvarainen asia (esim. raha), ei ole mieltä puhua sen rakentumisesta. (Hacking 2009, 28.)

13 Sosiaalisen konstruktionismin fenomenologinen perusta pohjautuu enimmäkseen Edmund Husserlilta vaikutteita saaneisiin Max Scheleriin (ks. Berger & Luckman 1998, 14) ja Alfred Schütziin (ks. Berger & Luckman 1998, 26).

14 Konstruktivismi kuvaa konstruktionismin tavoin yksilön subjektiivisten merkitysten syntyä mutta ei ole kiinnostunut sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta (Aittola 2012, 71).

Parhaimmassa tapauksessa konstruktionistinen tutkimus todella tarkastelee nimensä mukaisesti konstruointumista eli rakentumista ja sen vaiheita sekä taustoja. Usein tuo puoli kuitenkin unohtuu, ja konstruktion käsite näyttäytyy kuolleena metaforana. (Hacking 2009, 78.) Tyydytään vain esimerkiksi sanomaan, että X on konstruktio, muttei pureta auki, kuinka X on konstruoinut, vaikka "[k]aikki konstruktioiksi kutsumisen arvoinen on rakentunut tai rakentuu varsin selvissä vaiheissa, siten että myöhempi vaihe rakennetaan aiempien vaiheiden tulosten varaan tai niiden pohjalta" (Hacking 2009, 79).

Kun tarkastellaan konstruktioita, puhutaan *ideoista* tai *käsitteistä* tai *luokista*. Esimerkiksi lapsuuden konstruktion tarkasteleminen ei tarkoita sitä, ettei lapsuutta fyysisesti ottaen olisi olemassa. Puhutaan lapsuuden ideasta, lapsien luokasta, siitä mitä pidetään lapsuutena ja mitä lapsuuteen liitetään. Hulluus on kuitenkin tavanomaista ongelmallisempi ilmiö. Hacking (2009) omistaa aiheelle kokonaisen luvun "Hulluus: biologista vai rakentunutta?" (mt., 143–173) ja huomauttaa vähemmistöstä, jonka mukaan koko hulluus, ei vain sen idea, on rakentunut (mt., 144). Tässä en voi valitettavasti syventyä Hackingin näkemykseen, mutta sivuan hänen ajatuksiaan tutkimuksen käsittelyosuudessa ja päätännön jatkotutkimusaiheita esittelevässä osiossa.

3 ”HULLU MIKÄ HULLU” – VAI HULLU, MIKÄ HULLU?

Arkisessa kielenkäytössä sana *hullu* ei useinkaan viittaa mielisairauteen. Esimerkiksi *Ulvovassa myllärissä* Gunnar Huttusen naisystävä Sanelma Käyrämö tuskin pitää itseään mielenvikaisena, vaikka tuhahtaakin kylän vilpilliselle nimismiehelle olevansa hullu tähän luotettuaan: ”Ja mieki hullu uskoin petturi” (UM, 232). Puhe on useammin jostain yleensäkin epätavallisesta ja poikkeavasta (Pietikäinen 2013, 12; Andersson 2008, 27–28) tai järjen vastavoimasta (*MOT Kielitoimiston sanakirja* 2013, s.v. hullu). Jälkimmäistä kutsun järjen puutteeksi tai vajavaisuudeksi.¹⁵ Tämän luvun yhteydessä tarkastelen näitä kolmea hullun viitekehystä ja niiden esiintymistä (tai esiintymättömyyttä) *Ulvovassa myllärissä*. Kyse ei ole lukkoon lyödyistä merkityksistä vaan työotsakkeista. Ensin käsittelen määrittelemistä ja merkityksenantoa yleisesti.

3.1 Määrittelemisen ja merkityksenannon ongelma

Hulluus oikeastaan pakenee määritelmiä (Andersson 2008, 27), ja sen merkityksistäkin on vaikea saada kiinni. Toisaalta hulluuden lisäksi on kosolti muitakin vaikeasti määriteltävissä olevia ilmiöitä. Tällaisten vaikeuksien ilmetessä tavataan viitata kirkkoisä Augustinukseen (1981, 349), joka tunnetusti pohti ajan käsitettä: ”Mitä on siis aika? Minä luulen sen tietäväni, jos ei kukaan sitä minulta kysele. Mutta jos joku sitä kysyy ja tahtoisin sen selittää hänelle, minä en sitä tiedä. Katson kuitenkin varmasti sen tietäväni.” Vastaavia haastavia käsitteitä ovat esimerkiksi työ, taide tai persoona. Lisäksi voidaan väittää, että minkä hyvänsä sanan tyhjentävä selittäminen on mahdotonta tai ainakin hyvin haasteellista. Mikä tekee kissasta kissan, koirasta koiran ja jaguaarista jaguaa-

¹⁵ Hulluuden lisäksi myös spesifimmät mielisairausnimitykset voivat merkityksellistyä muunakin kuin sairautena. Esimerkiksi sanalla *melankolia* on viitattu myös tunnetilaan (Tuohela 2012, 58). Spesifit mielisairausnimitykset voivat myös tulla hylätyiksi tieteen piirissä mutta jatkaa eloaan arjen kielenkäytössä viitaten muualle kuin tieteen tuntemiin sairauksiin. Näin on käynyt esimerkiksi *hysterialle*. (Hakosalo 2012, 51.)

rin? Tässä tutkimuksessa en onnekseni joudu itse määrittelemään hulluutta vaan tarkastelen jo olemassaolevia määritelmiä ja merkityksellistymiä.

Merkityksellistävät tai merkityksiä hakevat määritelmät ja nimeämiset liittyvät ihmisen tarpeeseen luokitella, rajata ja erotella. Näin toimiessamme tunnemme hallitsevamme maailmaa. Ajatus näkyy jo Mooseksen kirjassakin, jossa luokittelu yhdistyy nimeämiseen: ”Ja Herra Jumala muovasi maasta kaikki villieläimet ja kaikki taivaan linnut ja vei ne ihmisen luo nähdäkseen, minkä nimen hän kullekin antaisi. Ja jokainen elävä olento sai sen nimen, jolla ihminen sitä kutsui.” (1. Moos. 2: 19.)¹⁶ Tällainen nimeävä luokittelu ei suinkaan ole läsnä vain biologisessa ja raamatullisessa taksonomiassa tai lääkäreiden diagnooseissa tai koululaisten ja urheilusuoritusten arvioinnissa vaan laajasti ottaen koko kielenkäytössä. Kun nimitämme jotakuta neroksi tai tolvanaksi tai kenties hulluksi, kielellinen valintamme määrittelee ja luokittelee tuota jotakuta.

Kysyä sopii, onko luokittelu sidottu (ihmisten käyttämään) kieleen. Nähdäkseni tähän tulee vastata sekä myöntävästi että kieltävästi. Hevosetkin erottavat, mikä on syötäväksi kelpaavaa ja mikä puolestaan ei kelpaa syötäväksi. Siihen ei tarvita kieltä.¹⁷ Mutta on myös pidemmälle menevää luokittelua, joka on nimenomaan kielestä riippuvaista, kielen synnyttämää. Selkeimmillään kielen omat luomukset näkyvät sellaisissa deiktisissä ilmauksissa kuin *oikea* tai *vasen*. Todellisuudessa ei ole mitään oikeaa tai vasenta, on vain suuntia, joihin osoitamme. Se, mikä milloinkin on oikealla, riippuu lausujan sijainnista. *Oikea*

16 Huomionarvoista on, että Genesiksessä nimeäminen jää nimenomaan ihmisen vastuulle. Jumala luo mutta ihminen antaa nimen. Ajatus on yllättävän lähellä modernia saussurelaista kieliteoriaa, joka lähestyy kieltä erontekoina ja huomauttaa kielen viittaavan itsensä ulkopuolelle. Kieli ja sen tarkoitteet eivät ole yhteneväisiä; sana ei ole asia eikä tarkoitteensa vaan merkityn merkitsijä, sopimuksenvarainen ihmisten luoma tuote. Tämä *Raamatun* ja modernin kieliteorian yhteinen näkemys ei kuitenkaan ole estänyt 2000-luvullakaan ihmisiä kytkemästä sanoja ja niiden tarkoitteita toisiinsa ja ottamasta sanojen merkityksiä annettuina ja ihmisen sopimuksista riippumattomina. Esimerkiksi kansanedustaja Lauri Oinonen perusteli vielä vuonna 2010 perinteistä avioliittoa kansanomaisella merkityksiä sitovalla semantiikalla: ”Jo käsitteenä sukupuolineutraali avioliitto on mahdottomuus, kun ajattelee sitä, mitä sanalla tarkoitetaan. Sanat tarkoittavat aina jotakin. Tiedämme hyvin, mitä ovat esimerkiksi maa, vesi, tuli ja ilma. Jokainen ymmärtää nämä. Olisi outoa käydä pehmentämään esimerkiksi käsitettä 'kivi' muuttamalla sen merkitystä 'ilmaksi'. Jokaisella sanalla on vastineensa, jota se ilmaisee.” (Oinonen 2010.)

merkityksellistyy kokijan kautta.¹⁸ Samalla tavalla muutkin kielen sanat kantavat kielenulkoisesta todellisuudesta riippumattomia kielenkäytössä luotuja merkityksiä. Esimerkiksi pejoratiivinen sana *katti* kertoo jotain puhujan asenteesta puheena olevaa kissaa kohtaan. Alentava sivumerkitys ei viittaa niinkään todelliseen kissaan kuin kissasta muodostettuun mielikuvaan. Monenlaisia kielen luomia ja ylläpitämiä mielikuvia liittyy myös tässä tutkimuksessa tarkastelemaani hulluuteen.

3.2 Kolme tapaa käsittää hulluus

Olen yllä esittänyt sanan *hullu* viittaavan poikkeavuuteen, järjen puutteeseen tai vajavaisuuteen ja mielisairauteen. Seuraavaksi tarkastelen, kuinka tämä osittain päällekkäinen kolmijako sopii *Ulvovan myllärin* tapoihin puhua hulluudesta. Tarkastelu pohjautuu koko romaanin kattavaan lähilukuun, jossa olen kiinnittänyt erityistä huomiota niihin kohtiin, joissa puhutaan hulluudesta joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti.

17 Tältä osin Lehtonen (1998, 158) on eri mieltä kanssani: "Todellisuus ei näet jakaudu itsessään ja itsestään merkityksellisiin osiin – olioiksi, ilmiöiksi, tapahtumiksi jne. Todellisuus päinvastoin jaetaan olioiksi, ilmiöiksi ja tapahtumiksi vasta inhimillisissä merkityksellistämiskäytännöissä." On ilmeistä, ettei todellisuus *merkityksellisty* ilman merkityksellistämistä. On myös ilmeistä, että kielellä ja muilla merkityksellistämiskäytännöillä jaetaan ja luokitellaan todellisuutta. Toisaalta on myös olemassa tietynlaisia kavioläimiä siitä riippumatta, nimetäänkö ne hevosiksi vai ei. Myös Pluto on olemassa riippumatta siitä, kutsutaanko sitä planeetaksi vai kääpiöplaneetaksi. On myös olemassa imetävien eläinten ryhmä riippumatta siitä, kutsutaanko tuon ryhmän edustajia nisäkkäiksi, ja siitä, onko noilla eläimillä mitään muuta yhteistä. En ole varma, ymmärtääkö ehdotettiin ilmauksiin taipuvainen Lehtonen tätä puolta. Luokittelu *ei* ole vain merkityksellistämistä *eikä* vain ihmiselle kuuluva ilmiö. Onneksi Lehtonen (2000, 30) sentään myöntää, ettei kaikki ole kielellistettävissä: "Materiaalisessa todellisuudessa on aina olioita ja puolia, joita emme käsitä ja jotka siksi jäävät ymmärryksemme, kielen ja merkitysten tuolle puolen. Olisi aivan liian narsistista ajatella, että näitä kulttuurin ja symboloimisen ulkopuolelle jääviä seikkoja ei olisi lainkaan olemassa tai että ne eivät vaikuttaisi meihin."

18 Vasemmasta ja oikeasta kirjallisuudessa ks. Kinnunen 1986.

3.2.1 Hulluus poikkeavuutena

Ajatelkaapa tämäntapaista pikku eroa: joku mies näkee kurpitsan ja kuvittelee sitä vaimokseen, jolloin hänet vähääkään arvelematta leimataan kaistapääksi. Miksi? Siksi että tämänlaatuinen tapaus on ylen harvinainen. Mutta jos aviomies ylistää vaimonsa suuria hyveitä ver-
raten häntä jopa Penelopeen, vaikka vaimo on sadat kerrat sar-
vettanut häntä, ja samalla kiittää erehdyksensä vallassa kohtaloaan,
ei kenenkään päähän pälkähdä moittia häntä tämän johdosta kaista-
pääksi. Miksi? Siksi ettei mikään ole tavallisempaa.

(Erasmus Rotterdamilainen 1997, 87–88.)

Aina ei tarvita uudenuutta teoriaa, kun oivalluksia löytyy 1500-luvun teksteis-
täkin – ja toki vanhemmistakin. Erasmus huomaa aivan oikein hulluuden ja
epätavanomaisuuden yhteyden. Poikkeavaa kutsutaan hulluksi. Samaa teemaa
pitävät yllä nykykirjoittajat, esimerkiksi Andersson (2008) ja Pietikäinen (2013).
Pietikäinen (2013, 12) määrittelee *Hulluuden historiassaan* hullun väljästi:
”Hullu on erilainen, poikkeava, omituinen; joku, jonka kanssa kommunikointi
on jotenkin nyrjähtänyttä.” Poikkeavuus on suhteellinen, historiallinen ja kult-
tuusidonnainen ilmiö, mikä tarkoittaa sitä, että eri asiat ovat eri aikoina ja eri
ympäristöissä poikkeavia.¹⁹ Humoristisesti tämä poikkeavuuden ympäristö-
sidonnaisuus tai paikallisuus näkyy *Ulvovassa myllärissäkin*, kun sosiaalilauta-
kunnan puheenjohtaja Vittavaara toteaa Huttuselle: ”Jos etelässä jolisit niin
täällä semmonen ei käy” (UM, 44).²⁰

Gunnar Huttusen poikkeavuus on ilmeistä. Hänen käytöksensä ulvomi-
sineen, eläinten matkimisineen ja masennuksineen poikkeaa muun kylän tavan-

19 Andersson (2008, 48) kirjoittaa Kwakiutl-intiaaneista, joiden yhteisöön kuului vaino-
harhaisuuden vaade: ”Jos joku jäsen ei osoittanut vainoharhaisuuden merkkejä, hänen
[sic] karkotettiin yhteisöstä, jolloin hän jäi yksin eikä enää selvinnyt hengissä.” Myö-
hemmin Andersson (2008, 67) jatkaa: ”Länsimaisten normien mukaan täysin psykootti-
nenkin käyttäytyminen voi joissakin kulttuureissa olla syvästi kulttuuriin integroitu ja
ritualisoitu tapa, jota ei lainkaan pidetä poikkeavana vaan joka kuuluu hyväksytyihin,
jopa pakollisiin, käyttäytymismuotoihin (vrt. aiemmin mainitsemani Kwakiutl-intiaa-
nit).” Ks. myös Viljanen 2003.

20 Vittavaara antaa ymmärtää, että ”täällä” on kovemmat normit kuin ”tuolla”, muualla, ja
nimenomaan *etelässä*, joka edelleen monissa puheenparsissa näyttää muusta maasta
erillisenä alueena (Helsingin herrat -diskurssi).

omaisesta ja sovinnaisesta arjesta. Kummallisena ja erikoisena Huttunen näytetään jopa rakastajattarelleen Sanelma Käyrämölle: "Mielellään hän olisi antanut mylläriin istua siinä hellan vieressä, komean ja kummallisen miehen, mutta eihän sellainen mitenkään sopinut. Outoa ettei häntä pelottanut tuo erikoinen mies, jota monet sanoivat mielenvikaiseksi." (UM, 33.) Huttunen on Käyrämölle sekä *kummallinen* että *erikoinen*. Häntä pitäisi pelätäkin, mutta kun pelkoa ei esiinny, pitää Käyrämö tilannetta *outona*.

Huttunen itsekin tietää että "hänellä vaan tulee joskus semmoinen olo että pitää tehdä jotakin erikoista" (UM, 38) ja että "hänen mielensä ei ollut muiden kaltainen, sitä ei suvaittu" (UM, 111). Mieli ei saa näin ymmärrettynä poiketa muista, mielen tulisi olla "muiden kaltainen". Oikeastaanhan kukaan kylässä ei voi nähdä Huttusen mieltä, mutta hänen poikkeava tai erikoinen käyttäytymisensä palautetaan häneen mieleensä. Esimerkiksi silloin, kun Huttunen matkii kurkea ja käyttäytyy siis poikkeavasti, toteaa kertoja jonkun nimeävän Huttusen hulluksi ja siis luultavasti ajattelevan Huttusen mieltä: "Huttusta rauhoiteltiin, joku siunaili että hullu se on" (UM, 16).

Kun Sanelma Käyrämö ottaa ensimmäistä kertaa Huttusen hulluuden puheeksi, hän vetoaa epätavallisuuteen: "Puhuvat kylällä ihan yleisesti että sinä et ole oikein tavallinen..." (UM, 37). Ilmaus on sikäli kiinnostava, että se on sekä litoteesin muotoon puettu eufemismi että määritelmä tai ainakin osamääritelmä. Toisin sanoen Huttusen rakastettu ei kehtaa puhua suoraan hulluudesta vaan kiertelee kieltoilmauksen avulla, mutta jos hulluutta pidetään nimenomaan poikkeavuutena tai epätavallisuutena, tuo Käyrämö oikeastaan esiin hulluuden määritelmän. Huttunen ymmärtää heti, mitä Käyrämö tarkoittaa: "Kyllä minä tiedän ... sanovat minua hulluksi" (UM, 37).

Tavallisuuden ulkopuolisena ilmiönä hulluus merkityksellistyy myös seuraavassa hullun ja tavallisen erottelussa: "Oli hiljaista, saattoi melkein kuulla kuinka kaikenlaiset ajatukset tervehtivät toisiaan päänkuoren sisällä: niitä oli mieli sakeana, ne olivat hulluja ja tavallisiakin, niitten vaellus erakon päässä ei koskaan lakannut." (UM, 134.) Lisäksi hulluus ja epätavallisuus kytkeytyvät

jopa siinä määrin, että Sanelma Käyrämö ajattelee hulluuden aiheuttavan kai-kenlaista muutakin kuin henkistä ja käyttäytymiseen liittyvää poikkeavuutta. Hän ajattelee, että ehkäpä hullun lapsella olisi poikkeuksellinen karvankasvu-kin: ”Parta sille kasvaisi jo viiden vanhana ja koulussa se ulvoisi aamuhartauk-sissa” (UM, 52).

Epätavanomaisuutta voi siis kutsua hulluudeksi. Samalla tuo hulluus tavataan yhdistää mielisairauteen – nimet ja merkitykset sekoittuvat. Yksilö ei olekaan hullu vain merkityksessä 'epätavanomainen, poikkeava', vaan hän on myös ”vaarallisesti mielisairas” (UM, 147), niin kuin nimismies Jaatinen toteaa Huttusesta. Kuitenkin sama nimismies saattaa maineensa vaarantuessa vähätellä maaherralle kylässä elävää mielisairaalan karkuria puhumalla hulluudesta huomattavasti yleisluontoisempana ja vaarattomampana ilmiönä: ”Nimismies alkoi rykiä. Hän vähätteli tapausta, sanoi että ainahan niitä hulluja on, joka kylässä ...” (UM, 202.) Vastaavasti Huttunen itse koettaa lieventää hulluuttaan ja väittää implisiittisesti, että kyse on vain pienestä poikkeavuudesta muttei sentään mielenvikaisuudesta: ”Rauhallisesti Huttunen painotti ettei hän ollut mielenvikainen, korkeintaan vähän omituinen. Mutta näinä aikoina näki ympä-rillään vähän väliä vielä kummallisempia ihmisiä.” (UM, 85.) Hullu Huttunen myöntää olevansa muttei mielisairaalaan kuuluva mielenvikainen eli *tosihullu*: ”On se tämä hullun elämä joskus vittumaista. Vaikken minä ees ole tosihullu. Siellä Oulussa niitä oli, oikeita tosihulluja.” (UM, 105.)

Poikkeavuus asettuu vastoin tavanomaisuuksia ja sovinnaisuuksia. *Ulvovassa myllärissä* poikkeavuudesta huomautettaessa ei kuitenkaan usein vedota suoraan sovinnaisuuteen, yhteiskuntajärjestykseen tai normeihin vaan aikuisuuteen tai ihmisyyteen. Kun kylällä vasta aletaan puhua Huttusen hul-luudesta, toteaa joku anonymiksi jäävä kyläläinen: ”Jonku pitäis mennä ja sanoa sille ettei ulvois, iso mies. Ei semmonen passaa että ihminen ulisee niinku pahinki susi.” (UM, 11.) Sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Vittavaarasta ei sovi, että ”aikuinen mies ulisee koirien kanssa kilpaa” (UM, 42) ja huomauttaa: ”Onko tämä ihmisen hommaa!” (UM, 42.) Sanelma Käyrämökin toteaa: ”Ei kai

se ole totta, eihän ihmiset semmoista tee” (UM, 37). Normeja ei palauteta historiallisesti määräytyviksi yhteiskunnan sopimuksiksi vaan universaaleina pidettyihin ihmisyyteen²¹ ja aikuisuuteen²², siis luontoon (ks. Barthes'n kritiikki luvussa 2.1). Toisaalta myös lakiin vedotaan *Ulvovan myllärin* kylässä: ”Kyllä se hullulle laki löytyy! Köysiin vaan perkele tuommoinen roisto!” (UM, 44.)

Gunnar Huttunen todella rikkoo normeja ja myös lakia. Hän muun muassa tuhoaa kauppias Tervolan omaisuutta ja uhkaa pankinjohtajaa aseella. Hän näyttäytyy aidosti vaarallisena henkilönä, ei vain yksinkertaisena eläimiä matkivana hulluttelijana. Sekulaarin yhteiskuntajärjestyksen lisäksi Huttunen rikkoo kirkonkin normeja. Kun hän on karannut mielisairaalasta ja tahtoo nähdä kylän urheilukisat tulematta itse nähdyksi, hän murtautuu kirkkotilaan ja katsoo kisat kirkontornista. Ennen kisoja hän käy saarnastuolissa ja ulvaisee (UM, 194). Myöhemmin Huttunen yrittää jopa polttaa kirkon. Vaikka itse Kristus ilmestyy alttaritaulusta Huttuselle, ei tämä muuta mieltään. (UM, 218.) Huttunen tuokin mieleen toisen periksiantamattoman kirkkojärjestyksen rikkojan suomalaisessa kirjallisuudessa. Eino Leinon *Helkavirsien* Ylermi ei niin ikään taivu, vaikka “[p]aasi seinässä pakisi, kuva haastoi kirjakulta” (Leino 1938, 41). Ylermistä ei tosin ole tasavertaiseksi pariksi Huttuselle, sillä hänen uhmansa on huomattavasti julkeampaa ja hän tuntee rikkomansa normit, kun yksinkertainen Huttunen ei puolestaan vaikuta aina edes käsittävän, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei.²³

21 Enzensberger huomauttaa Claude Lévi-Straussin kirjoittaneen yhteisöjen taipumuksesta kutsua omaa yhteisöään ihmisiksi ja muita barbaareiksi. Esimerkiksi hottentotit käyttävät itsestään nimitystä *k'oin* 'ihmiset', kamtšadaalien oma nimi niin ikään on *itelmen* 'ihmiset', ja tšukšit ovat *luorawetlan* 'todellisia ihmisiä'. (Enzensberger 2003, 27.) Ihmissyys viittaa kovin helposti oman yhteisön normeihin sitoutumiseen. Ks. myös Berger ja Luckmann 2002, 118.

22 Jos esimerkiksi Vittavaarasta ei ole sopivaa, että ”aikuinen mies ulisee” (UM, 42), vaikuttaa hän kuitenkin implikoivan, että lapselta hulluttelu sallittaisiin. Tästä kirjoittaa Erasmuskin (1997/1509, 42): ”Eikö lapsuus ole juuri typeryyksien puhumista ja tekemistä? Eikö meitä lapsissa miellytä eniten juuri se, ettei heidän ryhtymyksissään ole mitään tolkkua?”

23 Ylermin hahmo täyttää hullun kriteerit sanan väljässä merkityksessä, mutta runossa kuvataan myös mielenvikaisuutta, kun Jumala rankaisee kirkkorauhanrikkojaa muuttamalla tämän pojan mielipuoleksi. Ylermi tappaa poikansa, mikä ei anna kovin maireaa kuvaa asenteesta mielenvikaisia kohtaan. (Leino 1938, 41.)

Toisena normien rikkojana ja poikkeavana sekä Huttusen tavoin marginalisoituna henkilönä *Ulvovassa myllärissä* näyttäytyy alkoholisoitunut posteljooni Piittisjärvi. Hän on kylän juoppo: ”Piittisjärvi oli viidenkymmenen ikäinen, jo ennen sotia leskeksi jäänyt vähäinen äijä, siitä pitäen itseään postimiehen pienellä palkalla elättänyt iloinen veikko, jokseenkin surkea mies jolla ei milloinkaan ollut rahaa mutta sitä useammin viinaa. Monesti Piittisjärvi jakeli kirjeet juovuksissa tai kanniskeli postipaketit säälittävässä kohmelossa.” (UM, 165.) Hän polttaa salaviinaa metsässä ja tutustuu niin ikään metsässä piilottelevaan Huttuseen tämän karattua mielisairaalaan. Huttunen pitää Piittisjärven viinoista huolta tämän työskennellessä, ja vastavuoroisesti Piittisjärvi kantaa Huttuselle postia. Piittisjärven henkilö muistuttaa siitä, että myös muita kuin hulluina pidettyjä marginalisoidaan.

Kun Huttunen näkee Piittisjärven ensimmäisen kerran metsässä häntä tunnistamatta, käyttää Huttusen havaintojen kautta suodattava kerronta sellaisia ilmauksia kuin ”outoa ahertajaa” (UM, 164) ja ”tällä merkillisellä pyttyjenkantajalla” (mt.). *Outoa* ja *merkillistä* Piittisjärveä ei kuitenkaan luonnehdita hulluksi. Silti häneen liittyy tiettyjä hulluihin liitetyjä ominaisuuksia. Viina saa hänet ”ilmoittamaan totuuden ihmisistä, joille elämä oli antanut enemmän kuin heille” (UM, 165). Perinteisesti on ajateltu, että vastaavanlainen kritiikki olisi sallittu myös hulluilta. Esimerkiksi lukiolaisille suunnatussa oppikirjassa kerrotaan keskeiseen Cervantesin hulluuskuvaukseen liittyen: ”*Don Quijote* on kuitenkin ennen kaikkea loistava yritys hämätä vallanpitäjiä: hulluilla on oikeus paljastaa maailman mielettömyys; hullu voi kritisoida niin kirkkoa, sen oppia, oikeuslaitosta kuin hallintoakin.” (Hakulinen, Kivelä, Nummi, Parko, Ranta & Tani 2006, 41.)²⁴ Myös narreista on tavattu ajatella, että he saattoivat tuoda julki totuuksia, joista muut eivät rohjenneet puhua, mutta Pietikäinen (2013, 50) kritisoi ajatusta. Olivat nämä hulluihin ja narreihin liitetyt ideaalit todellisia tai eivät, voi seurauksista välittämättömiä totuuden kertomisia kuvata käsitteellä

²⁴ Vastaavasti esimerkiksi Dostojevskin *Ferdyštšenko Idiootissa* toteaa: ”[K]aikkihan tietävät, että totuuksia puhuvat ainoastaan ne, jotka eivät ole terävä-älyisiä” (Dostojevski 2007, 189).

parrhesia: totuus kerrotaan, vaikka olisi syytä pelätä (Frank 2009, 192). Perinteisesti voisi Piittisjärven viinanhuuruista eloa kuvata myös dionyysiseksi kohuttomuudeksi²⁵, ja ehkä joku saattaa nähdä hänessä tricksterin hahmonkin. Tricksterit sekoittavat järjestyksen ja auttavat jumalia vapautumaan täydellisyydestä ja ihmisiä tajuamaan etteivät ole jumalia (Frank 2009, 194; Alho 1988, 33–59).

Toki poikkeavuutta ilmenee Huttusen ja Piittisjärven lisäksi muissakin henkilöissä, myös heissä, jotka nimeävät Huttusen hulluksi. Huttusen diagnoisoiva tohtori Ervinenkin matkii karhua Huttusen seurassa, kun tohtori eläytyy kertomaan metsästysreissuistaan (UM, 59–60). Kun sitten Huttunen vastavuo-roisesti matkii kurkea ja tulee hädetyksi lääkärin talosta, on Huttunen ymmärrettävästi kummastunut, sillä "[e]sittihän tohtorikin karhua" (UM, 61). Hermostunut nimismies Jaatinen yrittää ampuu oravaa käsiaseella ja kaataa pienen eläimen lopulta haulikolla (UM, 151). Mielisairaalan lääkäri puhdistaa alati silmälasiaan (UM, 85). Hulluuden kovaäänisimmät ja vaikutusvaltaisimmat nimeäjät näyttäytyvät siis melkoisina kaksinaismoralisteina syyttäessään mylläriä samoista tai samankaltaisista asioista, jotka kuuluvat heidän omaankin käyttäytymiseensä. Oman lukunsa muodostaa vielä Sanelma Käyrämön vuokranantajan Siposen emäntä, joka tekeytyy liikuntakyvyttömäksi, joskin Huttusta pahoinpideltäessä emäntä ei malta olla menemättä "katsomaan kuinka väkijoukko peittosi Suukosken hullua mylläriä" (UM, 66) ja keittää vielä kahvitkin pieksijöille (UM, 67). Kun kesken kahvinkeiton emäntä muistaa tautinsa ja heittäytyy jälleen liikuntakyvyttömäksi, ei kukaan ihmettele mitään. Tietty tai tiettyjen poikkeavuus näyttäytyy toista tai toisen poikkeavuutta paheksuttavampana.

Voinee sanoa, että hulluina pidetyt ovat yleensä ottaen aina jotenkin poikkeavia, mutta kaikkia poikkeavia ei pidetä hulluina. Näin on ainakin *Ulvo vassa myllärissä*. Toki on olemassa sellaisia sananlaskuja kuin *Älä hulluja puhu* tai *Oletko hulluksi tullut*, jotka voivat viitata lähes mihin hyvänsä (merkiten jotain samankaltaista kuin *Älä viitsi*). Näin puhuu myös Huttunen moittiessaan

25 Dionyysisuudesta ks. Nietzsche 2007.

sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Vittavaaraa, joka matkii hänen eläinesityksiään Huttusen mielestä kehnosti: ”Lopeta heti, hullu. On siinä mies ku ei osaa kunnolla näytellä! Saatana jos minä olen karhuna ollu niin ei se jumalauta ole tuommoista könyämistä sentään ollu.” (UM, 43). Mutta silti esimerkiksi vammaisuus tavataan erottaa arkisissakin merkityksenannoissa hulluudesta.²⁶ Samaten mikä hyvänsä sairaus on itse asiassa poikkeus terveystilassa, muttei vaikkapa syöpäpotilasta tai flunssaan sairastunutta pidetä hulluna. Rinnastus tosin on ontuva siinä mielessä, että kaikki sairastavat joskus, joten niin sanottu tavallinen sairastaminen ei ole poikkeavuutta vaan tavanomaisuutta. Tätä hulluuden ja (muiden) sairauksien välistä eroa pohtii myös Gunnar Huttunen: ”Huttunen ajatteli että jos hänellä olisi ollut kivistävä paise rinnassaan, olisi hänen annettu elää rauhassa, olisi säälytty, autettu, annettu sairastaa ihmisten keskuudessa. Mutta kun hänen mielensä ei ollut muiden kaltainen, sitä ei suvaittu vaan hänet syöstiin syrjään kaikesta ihmiselämästä.” (UM, 111.)

Kun nyt tarkastelen poikkeavuutta ja kritisoin sen paheksuntaa, on varottava liittymistä toiseen ääripäähän eli poikkeavuuden ihannointiin. Postmoderniksi nimettyyn ajatteluun on kuulunut Puolimatkan (1999, 73) mukaan ”pyrkimys nähdä ja arvostaa erilaisuutta ja vähäarvoisemmiksi luokiteltuja arvoja, käsityksiä ja elämäntyylyjä”. Jalustalle onkin nostettu vankeja, hulluja, narkomaaneja ja muita marginalisoituja ja ylipäättään erilaisuuden sekä toisuuden käsitteet. Jo tovin jatkunutta nykykäsitystä etiikasta voikin filosofi Alain Badiou'n (2004, 29–30) mukaan kutsua toisen tunnustamiseksi tai erojen etiikaksi tai monikulttuurisuudeksi tai suvaitsevaisuudeksi. Tällainen etiikka palautuu Emmanuel Levinasin filosofiaan mutta on Badiou'sta (mt.) ”erityisen kaukana Lévinasin todellisista käsityksistä”.²⁷ Niin kuin olen yllä kirjoittanut,

26 On tosin muistettava, että aiemmin vammaiset ja muutenkin monenlaiset muut poikkeavat lajiteltiin samoihin laitoksiin mielisairaiden kanssa (Foucault 2009; Pietikäinen 2013, 149). Lisäksi usein rajanveto vammaisuuden ja mielenterveyshäiriöiden välillä on haastavaa. Kirjallisuudessa tämä huomio näkyy esimerkiksi David B:n sarjakuvaromaanissa *Epilettikko*, jossa epilepsiaa sairastavaa poikaa pidetään niin sairaana, vammaisena kuin hullunakin. Kun epilettikko saa kohtauksen kadulla, vaativat tuntemattomat ulkopuoliset *hullun* siirtoa *pöpilään* (B. 2013, 141).

27 Levinasista suomeksi ks. Levinas 1996; Jokinen 1997.

Ulvovan myllärin Huttunen ei suinkaan näyttäydy vaarattomana henkilönä, vaikka häntä voikin pitää ennen kaikkea väärinymmärrettynä henkilönä. Huttusen hulluksi nimeämiseen liittyy paljon ahdasmielisyyttä mutta varmasti myös oikeutettua pelkoa. Poikkeavuuden luonnetta ja asemaa olisi pohdittava ja problematisoitava yleisellä tasolla huomattavasti laajemmin, mutta tämän tutkimuksen puitteissa kysymykselle ei ole tilaa. Tyydyn vain toteamaan, että kirjallisuus ja taide ovat ilmeisesti aina kuvanneet poikkeavia yksilöitä ja poikkeustapahtumia. Kyse ei ole vain post- tai myöhäismodernista eikä edes modernista ilmiöstä.

3.2.2 Hulluus järjen puutteena tai vajavaisuutena

Hulluus tavataan erottaa järjestä. Myös *MOT Kielitoimiston sanakirja* (2013) antaa *hullun* ensimmäiseksi merkitykseksi 'järjettömän'. *Raamatun* Sananlaskuissa hulluus yhdistetään useassa mietelauseessa järjen puutteeseen, esimerkiksi: "Järjetön saa ilonsa hulluudesta, järkevä kulkee tietänsä suoraan" (Sananlaskut 10: 21). Itse en käytä otsakkeessani karitiivijadjektiivia *järjetön*, sillä hulluudella ei välttämättä tarkoiteta järjen totaalista puuttumista vaan joskus myös järjen joltisenlaista vajavaisuutta.

Ulvovassa myllärissä hulluus ja järjen puute tai vajavaisuus yhdistyvät monissa kohdin. Erakoiduttuaan Huttunen itsekin pelkää nimenomaan järjen menettämistä: "Yhtä hän pelkäsi: jospa hän tämmöisessä erakkoelämässä menettää lopullisesti järkensä?" (UM, 112.) Sama kaava toistuu Huttusen sylkäistessä Piittisjärven pirtun suustaan: "Ei parene ryypätä ettei taas mene järki" (UM 174). Toisaalta näissä ilmauksissa kyse on hyvin yleisestä fraasista, jota voi pitää synonyymina *hulluksi tulemiselle*. Järjen menettäminen voi olla kuollut metafora, jota käytettäessä ei edes huomata puhuttavan järjestä. Vastaavasti *järjetön* voi toimia *hullun* synonyymina, kuten tohtori Ervisen kysyessä sekaisin menneeltä Huttuselta: "Söitkö sinä järjetön niitä lääkkeitä" (UM, 64). Hulluksi haukutaan kylän nimismiestäkin sanalla *järjetön*, kun mielisairaalan henkilö-

kunta soittaa hänelle ja toteaa, että pitäjässä ”tuntui olevan järjetöntä väkeä muissakin tehtävissä kuin mylläreinä” (UM, 152). Ajattelepa Sanelma Käyrämö, että jopa Huttusen lapsi olisi hullu eli *järjetön*: ”Sille ei uskaltaisi antaa tissiä, hullun miehen tekemälle järjettömälle vauvalle” (UM, 52).

Hulluuden ja järjettömyyden yhdistämiseen liittyy ainakin kaksi keskeistä ongelmaa. Ensinnäkin on ongelmallista, mitä hulluuden vastavoimaksi asettava järki itse on. Viitataanko valistuksen järkeen, välineelliseen järkeen, aristoteeliseen logiikkaan, arkijärkeen vai mihin?²⁸ Onko järki tunteista riisuttua kylmää rationaalisuutta vai edellytetäänkö myös tunneälyä ja kykyä huomioida emotionaalisia seurauksia?²⁹ Toiseksi hulluus voi monesti olla järkevää – joko niin sanotusti omalla tavallaan järkevää tai tunnustetustikin järkevää.

Ensin mainitsemaani ongelmaan eli järkeen itseensä liittyy myös kysymys siitä, että rationaalisuuskin voi näyttäytyä hulluutena. Euripideen *Medeiassa* mieheensä pettynyt Medeia on eittämättä jos ei hullu niin ainakin mieleltään järkkynyt, mutta aivan yhtä eittämättä hän toimii rationaalisesti pyrkiessään tuhoamaan miehensä tappamalla heidän yhteiset lapsensa määrätietoisesti ja välittämättä omista tunteistaan ja rakkaudestaan lapsiansa kohtaan. Vastaavasti mutta ei yhtä brutaalisti Gunnar Huttusen sinänsä järkevä laskelmointi vaikuttaa hullulta, kun hän katsoo parhaaksi liittyä ihailemansa naisen seuraan ennen kuin kukaan koko kylässä on edes noussut jalkeille: ”Huomenta neiti kerhoneuvoja ... anteeksi että minä tähän aikaan tulin käymään, mutta aattelin että varmemmin olette kotosalla. Olen kuullut että te ajatte pitkin pitäjää aamusta iltaan neuvomassa.” (UM, 31–32.) Huttusen päättely on rationaalista muttei huomioi tiettyjä sosiaalisia normeja. Samoin Huttusen kohteliaaksi tarkoittama ele pilkkoa kaatamansa puhelinpylväs pölkyiksi on korjausmiesten

28 Järjestä ja logiikoista ks. esim. Niiniluoto & Halonen 1997; Horkheimer 2008; Halonen 1995.

29 Marjaana Lindeman (2012) kirjoittaa elämysperäisen ajattelun tarpeesta rationaalisen ajattelun ohella. Jos ajattelisimme vain rationaalisesti, olisimme vainaita hyvin pian, sillä esimerkiksi tunnistamattoman eläimen lähestyessä ei ole aikaa jäädä rationaalisesti jähkailemaan, onko eläin vaarallinen vai ei. Lindeman myös varoittaa siitä, että ”pelkäämme rationaaliseen ajatteluun nojautumalla emme osaa ottaa huomioon päätöksemme tai toimintamme seurauksia omille tai muiden ihmisten tunteille” (Lindeman 2012).

kannalta järkevä teko, mutta itse pylvään kaatamista jälkityöt eivät järkevöitä (UM, 121).

Toinen mainitsemani ongelma kiteytyy siinä, kuinka hulluus voi rakentua oman logiikkansa varaan, minkä ymmärtää minäkertoja harhajaksossa Ken Keseyn romaanissa *Yksi lensi yli käenpesän* tarkastellessaan sekavia puhuvaa potilastoveriaan Mattersonia: "Sinä puhut järkeä, ukkopaha, omaa järkeäsi" (Kesey 1989, 165). Tuota hullun omaa järkeä on yritettävä ymmärtää. Tästä kirjoittaa myös Andersson (2008). Hän kuvailee kriittistä psykiatria: "Haluttiin osoittaa, että hulluus on omalla tavallaan mielekäs vastaus tiettyyn elämäntilanteeseen, ja että myös psykoottista käyttäytymistä tulee ymmärtää viestinä tai kielenä, jota meidän tulisi pyrkiä tulkitsemaan" (Andersson 2008, 69–70). Andersson kertoo pitäneensä Ronald Laingin kriittistä teosta *The Divided Self* (1959) merkittävänä ja psykiatria syventäneenä teoksena. Andersson (2008, 71–72) avaa teosta: "Laing korostaa, että kaiken inhimillisen – myös hulluuden – ymmärtäminen edellyttää, että pyrimme samastumaan toisen ihmisen kokemuksiin. Myös hulluus on ymmärrettävää, ja siinä on meille viesti. Se on täynnä merkkejä, merkityksiä ja 'kieltä.'" Myös *Ulvovassa myllärissä* Huttusella on selvä koodisto masennuskausineen ja tapoineen matkia erilaisia eläimiä.

Välttämättä hullun järjessä ei ole edes kyse mistään omalakisesta systeemistä. Hullun järjenkäyttö voi olla myös aivan tavanomaista. Kuitenkin hulluus yhdistetään niin helposti järjettömyyteen, että hullun tai hulluna pidetyn henkilön järkevyyden saattaa yllättää monet. Näin käy myös Dostojevskin Razumihiinille, joka miettii, onko Raskolnikov hullu: "'Hitto soikoon!' ajatteli hän melkein ääneen. 'Hän puhuu järkevästi, mutta aivan kuin... Mutta olen minäkin hölmö! Ikään kuin eivät mielipuoletkin osaisi puhua järkevästi!'" (Dostojevski 1985, 164.) Vastaavasti *Ulvovassa myllärissä* kyläläiset ovat ihmeissään, kun Huttunen kykenee poikkeuksellisen kekseliääseen ja nopeaan järkiratkaisuun. Kun tämän mylly on tulvan kuljettamien jäälauttojen uhkaama, tajuaa Huttunen kaataa puun ja estää jäiden virtaamisen. Kyläläiset eivät työn käynnissä ollessa ymmärrä, mitä Huttunen aikoo, mutta Huttusen pelastettua myllynsä häntä

kehutaan: "[K]ehuttiin että kylläpä Kunnari sinulla järki leikkasi kun arvasit tuon kuusen jokeen sortaa" (UM, 16). Kaikki ovat yllättyneitä. Hullun ei odoteta kykenevän järkitekoihin, ei ainakaan nimeäjän järjen ja päättelykyvyn ylittäviin suorituksiin.

Edellä sanotun valossa vaikuttaa siltä, että kun puhutaan hulluudesta järjettömyytenä tai minun tapaani järjen puutteena tai vajavaisuutena, viitataan järjellä arkijärkeen sosiaalisine normeineen ja kyseenalaistamattomine luonnollistumiseen. Arkijärki ei ehkä tee eroa itsensä ja muun järjenkäytön välillä, eikä arkijärki myöskään erottele erilaisia järjenkäytön muotoja tai erilaisia ymmärryksiä järjestä. Toisaalta arkijärki tunnistaa itselleen vieraan järjen ja saattaa suhtautua vihamielisesti esimerkiksi yliopistoissa esiintyvää järjenkäyttöä kohtaan. Näin ollen arkijärki saattaa nimetä järkevimmätkin hulluiksi. Esimerkiksi hulluuden ymmärtämiseen kehottavat tieteelliset lausunnot näyttäytyvät arkijärjelle silkkana järjettömänä hulluutena.

Huomioni hulluuden merkityksellistymisestä nimenomaan arkijärjen – ei muun järjen – puutteena tai vajavaisuutena koskee sekä *Ulvovaa mylläriä* että arkisia merkityksenantoja yleensä. Paasilinnan romaania ajatellen huomio on yllättävä, sillä hänen teostensa katsotaan usein puolustavan arkijärkeä. Esimerkiksi Tervolan kunnan kotisivuilla todetaan: "Sankari taistelee tavallisen ihmisen oikeustajun ja terveen järjen sanelemien ratkaisujen puolesta vastustaen jähmettävää byrokratiaa, kuntatason kähmintää, pienen ihmisen hyväksikäyttöä ja tasapäisyyden vaatimusta" (Tervola 2014). Tällaiset tulkinnat sivuuttavat sen, että esimerkiksi *Ulvovassa myllärissä* ongelmia päähenkilölle aiheuttavat ensin nimenomaan tavalliset kyläläiset arkijärkineen ja vasta sitten lääkärin, kunta ja byrokraatit. Paasilinnan teoksissa, myös *Ulvovassa myllärissä*, vastustetaan kyllä lääkäreiden ja byrokraattien valtaa ja yliotetta, mutta yhtä lailla varsinkin *Ulvova mylläri* kritikoit *tavallisuuden maksimiamia* ja arkijärkeä. Paasilinnan teksti ei herättele vain herravihaa vaan kyseenalaistaa myös syvien kansanrivien tunnot kuin konstruktionisti tai tiedonsosiologi ikään. Avoimeksi kysymykseksi kuitenkin jää, johtuvatko tavallisten kyläläisten syytökset sitten-

kin lääketieteen ja hallinnon käynnistämistä asennemuutoksista. Aktuaalisessa maailmassa historioitsijoilla on näyttöä siitä, että ennen kylähulluihin suhtaututtiin huomattavasti suvaitsevaisemmin (Laaksonen, Piela & Lahti 1989). *Ulvova mylläri* kuvaa sotien jälkeistä Suomea, joka ei periferisestä sijainnistaan huolimatta välttynyt globaalilta normalisaation projektilta. Normalisaatio sai ponninta varsinkin 1800-luvun teollistumisesta ja työelämän muutoksesta, jotka jättivät erilaisuudelle vähemmän tilaa kuin agraariyhteiskunta (Vehmas 2005, 22, 53–55).

Hyvä osoitus arkijärjen merkitysten ja tieteellisen tai filosofisen selittämisen eroista näyttäytyy juuri hulluuden ja järjen suhteessa. Siinä missä arkijärki on ymmärtänyt hulluuden järjettömyydeksi tai järjen puutteeksi tai vajavaisuudeksi, on yhteen hallitsevista hulluuden tieteellisistä määritelmistä puolestaan kuulunut ajatus kyvystä järjenkäyttöön. Filosofin John Locke kirjoitti 1600-luvulla: ”Hullut yhdistävät vääriä ajatuksia ja esittävät näin vääriä väittämiä, mutta järkeilevät oikein näiden väittämien pohjalta; idiootit taas esittävät väittämiä vain vähän tai eivät lainkaan, ja he järkeilevät tuskin ollenkaan.” (Suomennos Pietikäinen 2013, 63.) Vehmas (2005, 51) selittää ajatusta auki:

Heidän päättelynsä voi olla sisäisesti johdonmukaista ja järjellistä, mutta se perustuu usein vääristyneeseen kuvaan todellisuudesta. Hullu saattaa esimerkiksi kuvitella, että hänen ruumiinsa on lasia. Tästä lähtökohdasta hän kykenee päättelemään, miten suojella haurasta ruumistaan särkymiseltä ja toimii hyvinkin rationaalisesti suhteessa ajatukselliseen olemukseensa ruumiistaan. Ongelma on kuitenkin se, että hänen ruumiinsa ei ole lasia.

3.2.3 Hulluus mielisairautena

Lopulta voimme tarkastella hulluutta mielisairautena. Kuten olen yllä kirjoittanut, aina hulluudesta puhuttaessa ei viitata mielisairauteen. Silti kovin usein merkitykset laajentuvat mielisairauden piiriin. Mielisairaudesta merkitsee *MOT*

Kielitoimiston sanakirjan (2013) mukaan ”psykykkisiä häiriöitä, joille on luonteenomaista persoonallisuuden ja todellisuudentajun häiriintyminen”. Varsinkin hulluus yhdistetään nimenomaan viimeksi mainitun eli todellisuudentajun heikentymiseen tai sumentumiseen: siihen, ettei hullu näe todellisuutta sellaisena kuin se on – tai ainakaan sellaisena minä sen muut näkevät. Tästä toki nousee esiin vaikea filosofinen kysymys todellisuudesta. Mikä todellisuus on ja kuka sen kokee totuudellisimmin? Mitä jos hullu näkee tositodellisuuden paremmin kuin me muut? Monestihan hulluilla on katsottu olevan suora yhteys jos ei Jumalaan niin platonilaiseen tositodellisuuteen. *Raamatussakin* Paavali kirjoittaa: ”Jos joku teistä on olevinaan viisas tässä maailmassa, hänestä täytyy ensin tulla hullu, jotta hänestä tulisi viisas. Tämän maailman viisaus on näet Jumalan silmissä hulluutta.” (1. Kor. 1: 18.) Jo Paavali siis tunsi hulluuden nimeämisen problematiikan. Kuka on toiselle hullu, on toiselle kaikkea muuta kuin hullu. Kenen todellisuus on todellisin, siitä tässä on kyse.

Huttuselle todellisuus vaikuttaa näyttävätyvän varsin yksinkertaisena ja normeista puhtaana alueena. Joko hän ei välitä tai luultavammin hän ei ole tietoinen tietyistä normeista, esimerkiksi siitä ettei toisten luona kyläillä ennen aamun sarastusta. Hän vaikuttaa kadehtivan eläinten vapautta ja riippumattomuutta elämää säätelevistä normeista.³⁰ Hän ei vain ulvo ja matki eläimiä vaan myös tarkkailee niitä ja eläytyy niiden elämään. Romaanin toisen luvun alussa hän kuvittelee olevansa purolohi ja uivansa puroa vastavirtaan (UM, 111). Kyse ei ole välttämättä mistään mielisairaana vääristyneestä ajatuksesta, voihan kuka vain eläytyä hetkeksi lohen asemaan, mutta kun lohi vielä ui vastavirtaan, näyttävätyy kohta analogiana Huttusen elämälle, jossa Huttunen kulkee yhteiskuntajärjestystä ja normeja vastaan mutta kovin paljon vaikeammin kuin lohi, joka ”kieppui ja luikahteli [--], lepuutti välillä itseään” (UM, 111–112).

31

Huttunen näyttävätyy kyläläisille mielisairaana heti, kun häntä aletaan pitää hulluna. Hänen poikkeava käytöksensä palautetaan poikkeavaan mieleen,

30 On tosin huomattava, että eläimilläkin on normeja, jotka liittyvät esimerkiksi hierarkiaan.

niin kuin olen yllä kirjoittanut. Tällöin kyse on kansan käsityksistä, ei vielä mistään lääketieteellisesti todennetusta tai diagnosoidusta. Kuitenkin varsinkin myös kylän tohtori Ervinen lausuu arvelunsa Huttusen mielenterveyden tilasta, mikä varmasti tukee ja lisää kyläläisten käsityksiä. Asiantuntijan lausunto vakuuttaa, vaikkei Ervinen ole vielä tehnyt virallista diagnoosia tai edes tutkinut Huttusta ja vaikka hän on vain kunnanlääkäri eikä psykiatri. Huttunen itse kyllä kyseenalaistaa Ervisen osaamisen: ”Ervinen on pelkkä kunnanlääkäri. Mitä se mielisairauksista käsittää, itteki hullu mies, yritti Huttunen estellä.” (UM, 51.)

Lääkärin arvelu tukee kyläläisten ajatuksia Huttusen hulluudesta, ja se myös omaksutaan paheksunnan oikeutukseksi. Sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Vittavaara vetoaa nimenomaan lääkäriltä kuultuun eli legitimoitui viestinsä profession tukeutumalla: ”Tohtori sanoi mulle että sinä oot mielenvikainen. Maanistepressiivinen hullu.” (UM, 43.)³² Väärin äännytyssä taudin nimessä näkyy *Ulvovalle myllärille* tyypillinen ironia ja vernakulaarinen leikittely. Spesifi sivistyssana on tarkoitettu vakuuttamaan, mutta kovin vakuuttavanahan sana ei näy niille, jotka osaavat ääntää alveolaarisen klusiilinsa soinnillisena (*d:nä*).

Huttunen itse myöntää olevansa hullu muttei tosihullu (UM, 105) eli mielisairas. Toisaalta hän tunnustaa, että ”hänen mielensä ei ollut muiden kaltainen” (UM, 111) eli hän kuitenkin kytkee poikkeavuutensa mieleensä. Kerran Huttunen myös toteaa Sanelma Käyrämölle olevansa sairas, mutta tuolloin hän ylipuhuu tätä soittamaan tohtori Ervisen pois kotoaan ja valehtelee hakevansa Ervisen talosta tabletteja, vaikka onkin tosiasiaa menossa ryöstämään kivääriä: ”Huttunen taivutteli naista tekemään niinkuin pyysi. Eikö tässä oikeastaan,

31 Symbolista merkitystä – on Paasilinna sellaista tarkoittanut tai ei – voi nähdä myös kurjissa, joita Huttunen aivan erityisen hanakasti matkii ja tarkkailee. Biedermannin (2004, 164) mukaan kurki on ollut ”elämänilon ja rakkauden symboli”, ja toki Huttunen kurkea matkiessaan on aina kovin iloinen. Niin ikään kurki on yhdistetty väsymättömyyteen (mt.), joka leimaa sisukasta Huttustakin. Lisäksi kurki on ollut valppauden symboli (mt.), ja myös Huttunen esimerkiksi huomaa Portimon ja Vittavaaran väijytyksen vaikka tahtoisikin lähestyä rakastamaansa Sanelma Käyrämöä (UM, 136).

32 Lääkäriprofessiosta ks. klassikko Freidson 1970 (Hakosalo 2012, 30).

välillisesti, ollut kysymys lääkärin harrastamisesta? Sairashan Huttunen loppujen lopuksi oli, kukaan ei voinut sitä kiistää.” (UM, 154–155). Kerronta jäljittelee Huttusen puhetta, joka on tarkoitettu hämäämään Käyrämöä, joten Huttunen tuskin pitää tässäkään kohdin itseään mielisairaana. Hän pitää kiinni kannastaan, jonka esittää selkeimmin mielisairaalan lääkärille: ”Rauhallisesti Huttunen painotti ettei hän ollut mielenvikainen, korkeintaan vähän omi-tuinen.”(UM, 85.)

Vaikka Huttunen ei pidä itseään mielisairaana, hän kuitenkin merki-tyksellistää hulluuden terveyden vastakohtaksi. Kun hän paheksuu sitä, kuin-ka Sanelma Käyrämöäkin on Huttusen hulluuden tähden kohdeltu kaltoin, hän toteaa: ”Ethän sinä ole karannut hullujenhuoneelta, terve ihminen” (UM, 155). Kuten todettu, Huttunen myös pelkää useassa kohdassa tulevana lopulta mie-lisairaaksi – mikä ei ole erikoista ympäristön ja yhteisön paineen alaisuudessa. Lisäksi hän käyttää kerran huomionarvoista ilmaisua puhuttaessa mahdollisuu-desta joutua mielisairaalaan: ”Enhän minä sentään niin hullu vielä ole” (UM, 53). Adverbi *vielä* vaikuttaa implikoivan sitä, että hulluus saattaa pahentua ja kehkeytyä mielisairaudeksi, tai sitten *vielä* on vain merkityksessä 'sentään'. Joka tapauksessa näin ymmärretty hulluus merkityksellistyy terveyden vastakoh-tana mutta jonkinlaisena jatkumona, jossa on lievempää ja rankempaa hul-luutta; semantikot puhuvat antonymisesta vastakohtaisuudesta erotuksena komplementaarisiin joko–tai-vastakohtaisuuksiin. Vastaavanlainen jatkumo-merkitys näkyy Huttusen omassa ajattelussa myös silloin, kun Huttunen soper-telee, ”ettei hän ollut niin hullu etteikö hänen kanssaan tullut toimeen” (UM, 39) sekä muiden kyläläisten ymmärryksessä, kun väijytyksen yhteydessä ”[j]okivarsi jätettiin varmistamatta, sillä ajateltiin ettei Huttunenkaan olisi niin hullu että ryntäisi jokeen jonka takana oli hyllyvä lettosuo” (UM, 145).

Sanelma Käyrämölle Huttunen on tulisista tunteista ja rakkaudesta huolimatta mielisairas, ja hän myös liittää hulluuteen vaaran ja riskejä: ”Sanel-ma Käyrämö ajatteli että nyt hän oli yksin mielenvikaisen miehen kanssa autiolla saarella kaukana metsässä. Miten hän olikin rohjennut ottaa riskin? Gunnar

Huttunen voisi tehdä hänelle mitä tahtoi kenenkään estämättä. Hän voisi vaikka kuristaa, raiskata ... minne mies kätkisi ruumiin?" (UM, 50.) Käyrämö pohtii jopa, josko Huttunen syyllistyisi paloittelumurhaan (mt.). Hän kehottaa Huttusta kääntymään tohtori Ervisen puoleen ja miettii: "Eikö Gunnar ymmärtänyt että oli sairas?" (UM, 51). Huttuselle hän toteaa, että tällä "on henkinen tasapaino vaakalaudalla" (mt). Kun Huttunen ilmoittaa, ettei hän "niin hullu vielä ole" (UM, 53), että hänet mielisairaalaan lähetettäisiin, pohtii Käyrämö, että Huttunen on "ihan riittävän hullu Ouluun vietäväksi" (UM, 53). Kuitenkaan Käyrämö ei *tahdo* Huttusen päätyvän sairaalaan: "Minusta olisi kamalaa jos sinut otettaisiin kiinni ja vietäis Ouluun" (UM, 53). Hän on heltyynyt miehen edessä: "Hän mietti että yleensä hullut häntä kammottivat mutta tämä ei." (UM, 52.) Asenne Huttusen yksilöllistä hulluutta kohtaan on joviaali: "Kerhoneuvon mielestä Gunnar Huttusen hulluus oli sopivan laatuista, hauskaakin, ei hän siitä miestä voinut moittia. Minkä ihminen mahtaa omalle päälleen! Kyläläiset eivät sitä käsittäneet." (UM, 53.)

Mielisairaalassa hulluus merkityksellistyy ymmärrettävästi mielisairautena. Heti Huttusen sinne jouduttua hänelle todetaan: "[S]opi ruveta sairastamaan" (UM, 68). Myös lain edessä hulluus on mielisairautta ja lisäksi vaarallista mielisairautta. Nimismies toteaa: "Kirkonkylän turvallisuuden takia meidän on pidätettävä vaarallisesti mielisairas mies mahdollisimman nopeasti" (UM, 147). Tässä en puutu diagnosointiin ja lääketieteelliseen diskurssiin, joita on syytä käsitellä erikseen, mutta lainaan kuitenkin tohtori Ervistä, joka seuraavan lausuntonsa perusteella vaikuttaa ennemmin tahtovan Huttusesta eron kuin diagnosoida hänet asianmukaisesti: "Siinä lapussa lukee että sinä olet parantumattomasti mielisairas, kuolemaan asti. Ne on nyt ulvomiset ulvottu Huttunen." (UM, 231.)

Huomionarvoista on, että mielisairautena Huttusen hulluus yhdistyy niin Sanelma Käy-rämön mielessä kuin lainvalvojen puheissakin vaarallisuuteen. Olen poikkeavuutta käsitellessäni kirjoittanut siitä, että Huttunen todella käyttäytyy uhkaavasti, mutta Huttusen uhkaavan käytöksen voivat

selittää myös muut tekijät kuin mielisairaus. Huttunen ei uhkasi pankkivirkailijaa aseella, ellei hänen pankkitiliään olisi jäädytetty; hän ei ampuisi häntä jahtaavia koiria, ellei koiria olisi usutettu hänen peräänsä; hän ei laskisi kauppias Tervolan vaakaa kaivoon, ellei kauppias Tervola häntä ärsyttäisi ja arvioisi julkisesti hänen mielenterveyttään (vaakajakson voi tulkita symbolisesti: ostoksia punnitsevan vaakaa kaivoon laskemalla Huttunen viestii, että on kyllästynyt mielenterveytensä punnitsemiseen). Huttusen uhkaavan käytöksen voi ymmärtää johtuvan pikemminkin ympäristön paineista ja pakotteista kuin mielisairaudesta.³³ Silti uhma liitetään kylässä juuri mielisairauteen. Kyse lienee yleismaailmallisesta ilmiöstä: mielisairaus kuten muutkin sairaudet herättävät pelkoja ja vieroksuntaa (Tuohela 2012, 61). Sairaus voi metaforisesti yhdistyä pahuuteen, elämän kääntöpuoleen ja vastenmielisyyteen (Sontag 1991). Susan Sontagin (1991, 13) mielestä pitäisikin ”muuttaa koko sairauden käsitettä, puhdistaa se kaikesta mystiikasta”.³⁴

3.2.4 Merkitysryhmien päällekkäisyydet ja leikkausalueet

On korostettava, että monesti hulluus voi merkityksellistyä kaikkien kolmen esillä pidetyn viitekehyksen kautta: niin poikkeavuutena, järjen puutteena tai vajavaisuutena kuin mielisairautenakin. Tarkastelkaamme vaikkapa ajatusta, joka Gunnar Huttuselle juolahtaa mieleen, kun hän kesällä valmistautuu metsään pakenemiseen ja pohtii, tulisiko ottaa sukset talvea varten mukaan: ”Jos joku näkis niin hulluna pitäis” (UM, 115). Suksien kantaminen kesällä näyttäytyisi ulkopuoliselle sekä poikkeavana että järjettömänä tekona ja johtaisi luultavasti tulkintaan mielisairaudestakin.

33 En kuitenkaan väitä, ettei Huttusta voisi pitää mielisairaana tai mielenhäiriöstä kärsivänä lainkaan.

34 Sontag ei kirjoita vain sairauksien negatiivisesta vaan myös niiden positiivisesta valottumisesta metaforisessa kuvastossa. Esimerkiksi tuberkuloosia ihannoitiin romantiikan aikana. Sontagin mukaan sekä ihannoivasta että kammoksuvasta ”mystiikasta” ja kaikenlaisista sairauten liittyvistä metaforista olisi luovuttava. Tehtävä saattaa kuitenkin olla mahdoton, sillä ihmisen kieli ja ajattelu ainakin kognitivisteista on läpeensä metaforista (ks. Lakoff & Johnson 1980). Metaforista ei välttämättä voi luopua, mutta ehkä niiden käyttötapaa voisi muuttaa?

Lisäksi on korostettava, että esillä pidetyt viitekehykset eivät kata hulluuden merkityksiä tyhjentävästi. Hulluutta voisi lähestyä myös esimerkiksi hölmöytenä ja yksinkertaisuutena, joskin toki nämä ominaisuudet voi laskea myös osaksi poikkeavuutta ja mielisairautta. Yllä olen kirjoittanutkin Huttusen yksinkertaisuudesta ja siitä, kuinka hänen toimintaansa on pidetty lapsellisena. Niin ikään hulluuden voi merkityksellistää vaarana tai vaikkapa vapautena, mutta näistäkin olen kirjoittanut yllä ja kyse lienee sitä paitsi enemmän suhtautumistavoista kuin varsinaisista merkityksistä. Toisaalta merkitykset itsessään implikoivat nimenomaan suhtautumistapoja ja asenteita.

Lohdullista on huomata, että hulluksi nimeämisen monet merkitykset ja yhteydet tajutaan myös *Ulvovan myllärin* kuvaamassa kylässä ainakin osittain: ”Kylällä sanottiin että Kunnari oli hullu kahdella tavalla: ensin järjen puolesta ja sen päälle vielä työhullu” (UM, 18). Sellaisissa sanoissa kuin *työhullu* tai *sotahullu* on kyse metaforisesta laajentumisesta, joka niveltyy hulluuteen poikkeavuutena. Tällaisten laajentumisten tiedostaminen saattaa auttaa tiedostamaan hulluuden käsitteen problematiikkaa yleisemminkin.

4 PÄÄTÄNTÖ

Olen tutkimuksessani käsitellyt hulluuden määrittymistä, merkityksellistymistä ja nimeämistä Arto Paasilinnan fiktiivisessä romaanissa *Ulvova mylläri* (1981), jonka päähenkilöä Gunnar Huttusta aletaan pitää hänen kotikylässään hulluna. Asetin kolme hulluutta koskevaa viitekehystä, joiden kautta hulluus voidaan määritellä ja merkityksellistää, ja tarkastelin niiden viitekehysten ilmentymiä romaanissa. Viitekehysten kautta tarkastelin hulluutta poikkeavuutena (1), järjen puutteena tai vajavaisuutena (2) ja mielisairautena (3).

Ulvovassa myllärissä teksti liittää hulluuden eksplisiittisesti kaikkiin kolmeen viitekehykseen. Lähiluvun myötä syntyneistä huomioista suurin osa kytkeytyy ensimmäiseen viitekehykseen eli hulluuteen poikkeavuutena. Havainto selittyy sillä, että poikkeavuutta voi pitää myös yläkäsitteenä, joka määrittää kahta muuta viitekehystä. Järjen puute tai vajavaisuus on tietynlaista poikkeavuutta; normaalia olisi olla järkevä. Samoin mielisairaus merkityksellistyy vain suhteessa normina pidettyyn mielenterveyteen eli poikkeamattomuuteen.

Hulluus poikkeavuutena (1) asettuu useiden romaanin kyläläisten suussa ihmiselle ja aikuiselle sopimattomaksi toiminnaksi. Näin poikkeavuus näyttäytyy jotain universaalia vasten asettuvana, vaikka poikkeavan rikkomat normit ovat historiallisesti muodostuneita. Huttusen lisäksi romaanissa on myös toinen poikkeava hahmo: alkoholisoitunut posteljooni Piittisjärvi. Häntä ei kuitenkaan kutsuta hulluksi, kuten ei muitakaan kylässä tietyissä tilanteissa poikkeavasti käyttäytyviä. Romaanissa kaikki hulluiksi kutsutut ovat poikkeavia, mutta kaikkia poikkeavia ei kutsuta hulluiksi.

Kun hulluus yhdistetään *Ulvovassa myllärissä* järjen puutteeseen tai vajavaisuuteen (2), vaikutetaan järjellä tarkoitettavan niin sanottua arkijärkeä tai "tervettä järkeä", joka operoi kyseenalaistamattomiksi itsestäänselvyyksiksi muodostuneilla käsityksillä ja oletuksilla, luonnollistumilla. Romaanissa järki hulluuden vastakohtana ei voi viitata tunteista riisuttuun laskelmoivaan rationaalisuuteen, sillä sosiaalisia normeja huomioimaton laskelmointi merkityk-

sellistyy päinvastoin hulluudeksi. Esimerkiksi Huttusen sinänsä järkevä ajatus siitä, että Sanelma Käyrämön tavoittaa suurimmalla todennäköisyydellä silloin, kun tämä ei ole vielä herännyt, johtaa toimintaan, jota pidetään hulluna. Huttunen ei hallitse kaikkia sosiaalisia normeja, ja juuri siksi (tai muun muassa siksi) häntä pidetään hulluna. Hän ei varsinaisesti uhmaa normeja – toisin kuin *Helkavirsien* nietzscheläiset yli-ihmiset ja jumalankieltäjät – vaan vaikuttaa vain yksinkertaisesti tietämättömältä. Tietyt muille itsestäänselvyyksinä näyttäytyvät ja kyseenalaistamattomina esiintyvät ”terveen järjen” oletukset eivät aukene Huttuselle, joka valtakurssin näkökulmasta on lapsenmielinen.

Kun hulluus näyttäytyy mielisairautena (3), aktivoidaan usein vaarallisuuteen ja riskeihin liittyviä merkityksiä tai suhtautumistapoja. Ehkä juuri tämän takia Huttunen myöntää olevansa hullu mutta kieltää olevansa mielisairas. Hän ei koe itseään vaaralliseksi eikä tahdo joutua mielisairaalaan eristetyksi. Sekä hänelle että muillekin kyläläisille hulluus merkityksellistyy jatkumona, jonka ääripäässä on mielisairaus ja järjen totaalinen puute. Puhe mielisairauksista kytkeytyy lisäksi lääketieteelliseen diskurssiin ja diagnooseihin, mutta tätä näkökulmaa en ole tilan puutteen tähden kyennyt käsittelemään. Näen kuitenkin tässä hyvän aiheen jatkotutkimukselle.

Jatkotutkimuksen aiheita voi nostaa esiin enemmänkin. Jotta saataisiin eheämpi kuva hulluksi nimeämisen mekanismeista *Ulvovassa myllärissä*, olisi ensinnäkin tutkittava paitsi jo mainitsemaani lääketieteellistä diskurssia ja diagnosointia myös muitakin hulluuden nimeäjiä ja nimeämisen käytäntöjä. Olisi esimerkiksi tutkittava kyläyhteisön roolia hulluksi nimeämisen prosessissa, samoin kuin kylän sosiaalilautakunnan puheenjohtajan Vittavaaran asemaa poliittisena toimijana.

Toiseksi olisi tutkittava laajemmin syitä siihen, että Huttusta pidetään hulluna; tässä tutkimuksessa olen jo maininnut ohimennen masennukset ja eläinten matkimiset, joita pitäisi tarkastella perusteellisemmin ja huomaten myös se, että eläinten matkiminen on liitetty muussakin fiktiossa hulluuteen. Esimerkiksi Marja-Liisa Vartion romaanissa *Hänen olivat linnut* (1967) leski-

ruustinna Adele ei vain esitä lintua vaan vaatii myös piikaansa esiintymään – jopa piian veljen kuoltua. Populaarielokuvista esimerkiksi voi nostaa *Ace Venturan* (1994).

Kolmanneksi olisi syytä tutkia sitä, kuinka Huttunen omaksuu häneen liitetyn hulluuden; Hacking (2009, 57; 149; 163) kirjoittaa kehävaikutuksesta ja hulluudesta vuorovaikutuksellisenä luokkana. Kun Huttusta kutsutaan hulluksi, hän myös lopulta uskoo itse olevansa hullu ja käyttäytyy sen mukaisesti. Jatkotutkimus voi selvittää, kuvaako romaani tällaista kehävaikutusta ja sen syntyä sekä etenemistä.

Lisäksi kiinnostavaa olisi tutkia Huttusen mielestä annettua kuvaa sekä sitä, näyttäytyykö Huttusen mylly hänen mielensä ja käyttäytymisensä symbolina. Talo on usein taidetta tulkittaessa käsitetty minuuden symboliksi, eikä analogiaa ole vaikea sovittaa myös myllyrakennukseen. Romaania voi tarkastella tutkien, ajoittuvatko Huttusen myllyssä ilmenevät viat niihin romaanin jaksoihin, joissa Huttusen käyttäytyminen on kuvattu erikoiseksi ja levottomaksi, ja onko vastaavasti mylly kunnossa silloin, kun Huttunen kuvataan tyyneksi ja tyytyväiseksi. Mahdollinen symbolinen luentatapa saattaisi lisätä Paasilinnan arvostusta kotimaisissa kirjallisuuspiireissä, joissa Paasilinnan teoksia on pidetty turhan yksioikoisina.

Jatkotutkimusaiheita voi ulottaa myös *Ulvovan myllärin* ulkopuolelle. Kiinnostavaa ja tarpeellista olisi tarkastella, nouseeko myös muusta hulluutta käsittelevästä kaunokirjallisuudesta tai ylipäätään muista hulluutta käsittelevistä teksteistä ja diskursseista samankaltaisia huomioita ja johtopäätöksiä. Liittyvätkö asettamistani hulluuden viitekehyksistä kaikki kolme hulluuteen myös muissa teksteissä? Merkityksellistyykö hulluus yleensä ottaenkin eniten juuri poikkeavuutena – eikä mielisairautena – kuten *Ulvovassa myllärissä*? Jos hulluudeksi kutsuttava ilmiö onkin pitkälti poikkeavuutta, onko sitä koskevia puhetapoja ja sen parissa harjoitettavaa työtä pyrittävä muuttamaan? Voiko kulttuurinen ja yhteiskunnallinen tutkimus tukea psykiatria ja mielenterveys-työtä?

Olen esittänyt toiveita poikkeavuuden ja hulluuden ymmärtämiseksi ja hyväksymiseksi mutta myös varoittanut liittymästä poikkeavuutta ihannoivaan diskurssiin. Toivon, että tämänkaltaiset toiveet ja varoitukset voisivat osallistua myös tieteidenväliseen, moniammatilliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun, joka viime kädessä vaikuttaa siihen, kuinka aktuaalisessa maailmassa poikkeavia, hulluja ja mielisairaita kohdellaan. Edustamani kirjallisuudentutkimus ei ole vain kirjallisuuden tutkimusta vaan myös havaintoja yhteiskunnasta ja kulttuurista. *Ulvovan myllärin* kuvaamasta kylästä tekemäni huomiot auttavat ymmärtämään myös aktuaalista yhteiskuntaa ja sen käsityksiä hulluudesta. Esimerkiksi Mielenterveyspoliittinen neuvottelukunta tarvitsee työnsä tueksi tutkimusta hulluuteen liitetyistä käsityksistä.

Olen tarkastellut kansanomaisia merkityksiä ja itsestäänselvyyksiksi rakentuneita näkemyksiä. Niiden kyseenalaistaminen edellyttää niiden tiedostamista ja todentamista, mikä on tärkeää, mikäli yhteiskunnassa halutaan vähentää ennakkoluuloja, joita edelleen liitetään mielen sairauksiin ja poikkeavuuteen.

LÄHTEET

Tutkimuskohde

Paasilinna, Arto (1981) *Ulvova mylläri*. Porvoo: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus ja tutkimuskohteen ulkopuolinen kaunokirjallisuus

Ahonen, Marke (2008) *Ancient philosophers on mental illness*. Kirkkonummi: Marke Ahonen [omakustanne].

Aittola, Tapio (2012) Peter Berger ja Thomas Luckmann. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Teoksessa Tapio Aittola, (toim.) *Kasvatussosiologian suunnannäyttäjiä*. Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, Pertti (2007) *Laadullinen tutkimus*. 6. painos. Tampere: Vastapaino.

Alho, Olli (1988) *Hulluuden puolustus ja muita kirjoituksia naurun historiasta*. Porvoo: WSOY.

Andersson, Claes (2008/2003) *Hulluudestamme ja hulluudestanne*. Helsinki: Kirjapaja.

B., David (2013) *Epileptikko*. Suom. Saara Pääkkönen. (*L'Ascension du Haut Mal*, 2011.) Helsinki: WSOY.

Badiou, Alain (2004) *Etiikka. Essee pahan tiedostamisesta*. Suom. Janne Kurki. (*L'éthique: Essai sur la conscience du Mal*, 2003.) Helsinki: Apeiron Kirjat.

Baker, C. & Crawford, P. & Brown, B. J. & Lipsedge, M. & Carter, R. A. (2010) *Madness in post-1945 British and American fiction*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Barker, Chris (2000) *Cultural Studies. Theory and Practise*. Uusittu painos. London: Sage.

Barthes, Roland (1994) *Mytologioita*. Suom. Panu Minkkinen. (*Mythologies*, 1957.) Helsinki: Gaudeamus.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1998) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suom. Vesa Raiskila. 2. painoksen lisäpainos. (*The Social Construction of Reality*, 1966.) Helsinki: Gaudeamus.

Biedermann, Hans (2004) *Suuri symbolikirja*. 8. painos. Suom. ja toim. Pentti Lempiäinen. (*Knaurs Lexikon der Symbole*.) Helsinki: WSOY.

Carter, David (2006) *Literary Theory*. Harpenden: Pocket Essentials.

Descartes, René (2002) Mietiskelyjä ensimmäisestä filosofiasta. Teoksessa *Teokset II. Kirjeitä 1640–1641*. Suom. Tuomo Aho & Mikko Yrjönsuuri. Helsinki: Gaudeamus.

Dostojevski, F. M. (1985) *Rikos ja rangaistus. Kuusiosainen romaani jälkilauseineen*. Suom. J. A. Hollo. (*Преступление и наказание*, 1866) 12. painos. Porvoo: WSOY.

- Dostojevski, Fedor (2007) *Idiootti*. Suom. (*Идиот*, 1868.) Lea Pyykkö. 7. painos. Hämeenlinna: Karisto.
- Enzensberger, Hans Magnus (2003) Suuri muutto – 33 merkintää. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 21–49.
- Erasmus Rotterdamlainen (1997) *Tyhmyyden ylistys*. Suom. Kauko Kare. (*Moriae encomium*, 1509.) Hämeenlinna: Karisto.
- Feder, Lillian (1983) *Madness in Literature*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Foucault, Michel (1988) *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. (*Folie et déraison. Histoire de la folie*, 1961.) Engl. Richard Howard. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel (2005) *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. (*L'archéologie du savoir*, 1969.) Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2009) *History of Madness*. Edited by Jean Khalfa. Engl. Jonathan Murphy & Jean Khalfa. Lisäpainos. (*Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique*, 1961) Engl. Richard Howard. New York: Vintage Books.
- Frank, Arthur W. (2009) Tricksters and Truth Tellers: Narrating Illness in an Age of Authenticity and Appropriation. *Literature and Medicine* 28, 185–199.
- Freidson, Eliot (1970) *Profession of Medicine. A study of the sociology of applied knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.
- Freud, Sigmund (1999) *Unien tulkinta*. Suom. Erkki Puranen. 6. painos. (*Die Traumdeutung*, 1900.) Jyväskylä: Gummerus.
- Hacking, Ian (2009) *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?* Suom. Inkeri Koskinen. (*The social construction of what?*, 1999.) Tampere: Vastapaino.
- Hakosalo, Heini (2012) Lääketieteellisten käsitteiden historia – esimerkitapaus 1800-luvun aivotutkimuksesta. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi (toim.) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto, 27–57.
- Hakulinen, Auli & Kivelä, Raili & Nummi, Jyrki & Parko, Kaija & Ranta, Tuula & Tani, Leena (2006) *Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus 3*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Halonen, Ilpo (1995) Poikkeavien logiikkojen historiaa. Teoksessa L. Haaparanta, E. Hyvönen, J. Seppänen & J. Silvonen *Älyn ulottuvuudet ja oppihistoria. Matka logiikan, psykologian ja tekoälyn juurille*. Suomen tekoälyseuran julkaisuja no 13. Espoo: Suomen tekoälyseura ry, 59–69.
- Hamilo, Marko (2011) *Luonnollisesti hullu. Evoluutio ja mielenterveys*. Helsinki: Avain.
- Heinämaa, Sara (toim.) (1994) *Merkitys*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta, vol 45. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Helttunen, A. (1986) Veijarista laitospotilaaksi. Kirjallisuuden kuolematon hulluus. *Kaltio* 42 (5), 190–191.

- Holthoon, Frits van & Olson, David R. (toim.) (1987) *Common Sense. The Foundations for Social Science*. Sources in Semiotics, vol VI. Lanham: University Press of America.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Salmi, Hannu (toim.) (2012) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto.
- Horkheimer, Max (2008) *Välineellisen järjen kritiikki. (Eclipse of Reason ja The End of Reason, 1947.)* Suom. Olli-Pekka Moisio & Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Huot, Sylvia (2003) *Madness in Medieval French Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Jokinen, Riikka (1997) *Tietämättömyyden etiikka. Modernin subjektin tuolla puolen*. SoPhi 15. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jäntti, Saara (2012) *Bringing madness home. The multiple meanings of home in Janet Frame's Faces in the water, Bessie Head's A question of power and Lauren Slater's Prozac diary*. Jyväskylä studies in humanities 181. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2006) Ympäristö vai perimä – psykologian pitkä tie tasapainoiseen ihmiskäsitykseen. *Tieteessä tapahtuu* 2, 5–9.
- Kesey, Ken (1989) *Yksi lensi yli käenpesän*. 6. painos. Suom. Risto Lehmusoksa. (*One Flew over the Cuckoo's Nest*, 1962.) Porvoo: WSOY.
- Kinnunen, Aarne (1986) Vasempaan vai oikealle? Suunnistus ja paikannus fiktiossa. Teoksessa Jaana Anttila (toim.) *Teksti ja konteksti. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–23.
- Kinnunen, Aarne (2000) *Estetiikka*. Porvoo: WSOY.
- Kivimäki, Ville (2013a) *Finnish soldiers' war experience, trauma, and military psychiatry, 1941–44*. Turku: Åbo Akademi.
- Kivimäki, Ville (2013b) *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.
- Koskela, Lasse & Rojola, Lea (1997) *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Tietolipas 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurki, Janne (2012) Ruohonjuuritason lacanilaista psykodiagnostiikkaa. Psykoosi, perversio ja neuroosi. *Psykoterapia* 31 (2), 170–180.
- Laaksonen, Pekka, Piela, Ulla & Lahti, Pirkko (toim.) (1989) *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 508. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980) *Metaphores We Live By*. Chicago: The Chicago University Press.
- Lammenranta, Markus (1989) Kirjallisuus ja tieto. Teoksessa Arto Haapala, Eija Haapala, Aarne Kinnunen & Markus Lammenranta (toim.) *Kirjallisuuden filosofiaa*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 191–207.

- Latour, Bruno (2006) *Emme ole koskaan olleet moderneja. (Nous n'avons jamais été- modernes. Essai d'anthropologie- symétrique.)* Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- Lauri, Maarit (2013) *Les équivalents du nom composé finnois commençant par un nominatif dans la traduction française, par Anne Colin du Terrail, du roman Ulvova mylläri (Le meunier hurlant) d'Arto Paasilinna.* Romaanisen filologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehtonen, Mikko (1991) Tarvitaanko kirjallisuudentutkimuksessa paradigmanmuutosta? Teoksessa Mikko Lehtonen (toim.) *Tutkimuksen tila ja tulevaisuus.* Tampere: Tampereen yliopisto, 99–107.
- Lehtonen, Mikko (1994) Kulttuurintutkimus modernin kritiikkinä. *Niin & näin* 1.
- Lehtonen, Mikko (1998) *Tutkainta vastaan. Kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen dialogeja.* SKS:n toimituksia 698. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtonen, Mikko (2000) *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia.* 3.–4. painos. Tampere: Vastapaino.
- Levinas, Emmanuel (1996) *Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa.* Suom. Antti Pönni. (*Ethique et infini*, 1982.) Helsinki: Gaudeamus.
- Lindeman, Marjaana (1997) Elämysperäinen ja rationaalinen ajattelu. *Tieteessä tapahtuu* 5, 30–33.
- Lindroos, Kia (2008) Michel Foucault. Ajattelun rajat. Teoksessa Kia Lindroos & Suvi Soininen (toim.) *Politiikan nykyteoreetikkoja.* Helsinki: Gaudeamus.
- Nietzsche, Friedrich (2007) *Tragedian synty.* Suom. Jarkko S. Tuusvuori. (*Die Geburt der Tragödie*, 1872/1878/1886.) Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Niiniluoto, Ilkka (1994) *Järki, arvot ja välineet. Kulttuurifilosofisia esseitä.* Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka & Halonen, Ilpo (toim.) (1997) *Järki.* Helsinki: Yliopistopaino.
- Novitz, David (1987) Fiktio ja tiedon kasvu. Teoksessa Markus Lammenranta & Arto Haapala (toim.) *Taide ja filosofia.* Helsinki: Gaudeamus, 187–206.
- Packer, Sharon (2007) *Movies and the Modern Psyche.* Westport: Greenwood Publishing Group.
- Packer, Sharon (2012) *Cinema's Sinister Psychiatrists: From Caligari to Hannibal.* Jefferson: McFarland.
- Pekonen, Osmo (2000) Matematiikan platonistinen perinne. *Tieteessä tapahtuu* 5, 67–72.
- Pietikäinen, Petteri (2013) *Hulluuden historia.* Helsinki: Gaudeamus.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia.* Tampere: Vastapaino.
- Porter, Roy (2000): *Madness. A Brief History.* Oxford: Oxford University Press.
- Puolimatka, Tapio (1999) *Kasvatus ja filosofia.* 3. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Raatikainen, Panu (1997) *Ajattelu, kieli, merkitys. Analyyttisen filosofian avainkirjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus.

Rossi, Juhana (2004) Rutjanlinnan muuraus etenee. Arvostelu Arto Paasilinnan *Tohelosta suojeluenkelistä*. *Parnasso* 6, 72–73.

Räsänen, Anna (2006) *Puukko, pulla ja ja Pokkuvaara. Reaalioiden käännökset Arto Paasilinnan Hirtettyjen kettujen metsän saksannoksessa*. Saksan kielen pro gradu työ. Tampere: Tampereen yliopisto.

Sallamaa, Kari (1997) Kirjallisuus ja hulluus. Teoksessa Tarja Heiskanen (toim.) *Reunamerkintöjä hulluuteen*. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, 110–119.

Scull, Andrew (2011) *Madness. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. ?

Sihvo, Hannes (1990) Hullu kirjoissa. Teoksessa Pekka Laaksonen, Ulla Piela & Pirkko Lahti (toim.) *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 508. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–38.

Sontag, Susan (1991) *Sairaus vertauskuvana & Aids ja sen vertauskuvat*. Suom. Osmo Saarinen. Helsinki: Love Kirjat.

Szasz, Thomas S. (1987/1962) *The Myth of Mental Illness. Foundations of a Theory of Personal Conduct*. 8. painos. London: Paladin Grafton Books.

Taira, Teemu (2004) Identiteettipolitiikan vaihtoehto? Paikantuminen ja henkilökohtaisuus sitoutumisena. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 109–133.

Tuohela, Kirsi (2012) Mitä on melankolia? Psykkinen sairastaminen kulttuurihistorian näkökulmasta. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi, (toim.) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto, 58–82.

Vehmas, Simo (2005) *Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.

Viljanen, Anna Maria (2003) Aika, paikka ja hulluus: kulttuurisia näkökulmia psykopatologiaan. *Tieteessä tapahtuu* 5, 32–38.

Virtanen, Olli (2012) *Kulttuurisidonnaiset reaaliat Arto Paasilinnan Jäniksen vuosi -romaanissa: Saksan-, ruotsin- ja englanninkielisten käännösten vertailua*. Saksan kielen kääntämisen ja tulkkauksen pro gradu -työ. Turku: Turun yliopisto.

Wellek, René & Warren, Austin (1969) *Kirjallisuus ja sen teoria*. Suom. Vilho Viksten & Matti Suurpää. (*Theory of Literature*, 1942.) Helsinki: Otava.

Wittgenstein, Ludwig (1980) *Philosophische Untersuchungen*. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 203. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Wittgenstein, Ludwig (1981) *Filosofisia tutkimuksia*. Suom. Heikki Nyman. (*Philosophische Untersuchungen*, 1945.) Porvoo: WSOY.

Sähköiset lähteet

Joensuu, Juri (2014) Haarautuvaa, harhautuvaa informaatiota. Lisää näkökulmia Kalevi Seilosen *Metsäroistoon*. <http://mahdollisenkirjallisuudenseura.net/wp-content/uploads/MKS-Joensuu-Metsäroisto.pdf> 18.5.2014. Verkossa julkaistussa teoksessa Anna Helle & Juri Joensuu (toim.) *Esseitä suomalaisesta kokeellisesta proosasta*. Mahdollisen Kirjallisuuden Seura.

Madness & Literature Network, The (2014) www.madnessandliterature.org 1.12.2013.

MOT Kielitoimiston sanakirja (2013) <http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe> Kielikone Oy. Tarkastettu 8.4.2014.

Tervola (2014) Paasilinna-kokoelma. <http://tervola.fi/vapaa-aika-ja-liikunta/kirjasto/paasilinna-kokoelma> 22.3.2014.